

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΟΥ

ΑΡΧΑΝΙΩΤΑΚΗ ΛΕΩΝΙΔΑ
ΑΜ. 103 ΈΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ 2007

ΜΕ ΤΙΤΛΟ

*Παραπομπή προδικαστικών ερωτημάτων:
Η πολιτική διάσταση ενός νομικού μηχανισμού.
Η ελληνική περίπτωση (1981-2009).*

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ

ΜΑΡΙΑ ΜΕΝΔΡΙΝΟΥ

ΡΕΘΥΜΝΟ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2009

ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

1. ΜΑΡΙΑ ΜΕΝΔΡΙΝΟΥ
2. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΑΒΔΑΣ
3. ΗΒΗ ΜΑΥΡΟΜΟΥΣΤΑΚΟΥ

Ημερομηνία Αξιολόγησης:

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σύντομη περίληψη εργασίας	σελ. 2
Σύντομο βιογραφικό σημείωμα	σελ. 3
I. Τα προδικαστικά ερωτήματα	σελ. 5
α) Η έννοια των προδικαστικών ερωτημάτων από νομική/διαδικαστική άποψη	σελ. 5
β) Ιστορική αναδρομή για τα προδικαστικά ερωτήματα	σελ. 6
II. Ο μηχανισμός παραπομπής των προδικαστικών ερωτημάτων	σελ. 8
α) Οι παράγοντες του μηχανισμού	σελ. 8
β) Οι τρόποι παραπομπής των προδικαστικών ερωτημάτων	σελ. 16
γ) Δικονομικά ζητήματα	σελ. 18
III. Η πολιτική διάσταση της παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων	σελ. 21
IV. Η ελληνική περίπτωση από νομική αλλά κυρίως από πολιτική σκοπιά	σελ. 30
V. Επίλογος	σελ. 55
Βιβλιογραφία-Πηγές	σελ. 57

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βασικός στόχος της παρούσας εργασίας είναι η εξαγωγή χρήσιμων πολιτικών διαπιστώσεων για την πορεία της Ε.Ε. και των κρατών μελών της, μέσω ενός αμιγώς νομικού μηχανισμού, όπως είναι αυτός της παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων. Πέραν της θεωρητικής προσέγγισης του ανωτέρω στόχου, θα παρατεθούν στατιστικά δεδομένα, τα οποία αντλήθηκαν από την έρευνα και μελέτη της ελληνικής περίπτωσης και βάσει των οποίων θα εξεταστεί το κατά πόσο η θεωρητική προσέγγιση συγκλίνει ή απέχει από την πραγματικότητα.

Προκειμένου να είναι μεθοδολογικά ορθή η ανωτέρω προσπάθεια, δε θα μπορούσε να μη γίνει αναφορά, στα δύο πρώτα κεφάλαια της εργασίας, στην έννοια των προδικαστικών ερωτημάτων, στο μηχανισμό παραπομπής τους καθώς επίσης και στους εμπλεκόμενους φορείς.

ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ονομάζομαι Λεωνίδα Αρχανιωτάκης και γεννήθηκα στις 24/11/1982. Τόπος μόνιμης διαμονής μου είναι το Ηράκλειο Κρήτης, όπου και αποφοίτησα το έτος 2000 από το 7^ο Ενιαίο Λύκειο Ηρακλείου, με γενικό βαθμό «Άριστα 18,6» έχοντας λάβει αριστεία προόδου καθ' όλη τη διάρκεια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και έχοντας επιτύχει την εισαγωγή μου στην Νομική Σχολή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Το έτος 2004 έλαβα το πτυχίο της Νομικής Σχολής με γενικό βαθμό 7,567 (δέκατα) «Λίαν Καλώς». Κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών είχα την ευκαιρία να εκπονήσω μία σειρά εργασιών, εκ των οποίων συναφείς με το πεδίο των Πολιτικών Επιστημών ήταν «η Αρχή της Παγκόσμιας Δικαιοσύνης και η αντιμετώπισή της από την ελληνική έννομη τάξη», «η Πολιτική Απεργία» και «η Θανατική Ποινή».

Επίσης, παρακολούθησα μία σειρά συνεδρίων με σημαντικότερα εξ αυτών την προσομοίωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Υπουργών που συνδιοργανώθηκε στη Νομική Σχολή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης από την Ευρωπαϊκή Ένωση Νέων Νομικών (Elsa Komotini), το Ευρωπαϊκό Γραφείο ενημέρωσης του πολίτη και τους Νέους Ευρωπαίους Φεντεραλιστές (JEF Komotini) και το συνέδριο σχετικά με μειονοτικά ζητήματα που έλαβε χώρα στην Κωνσταντινούπολη και το οποίο οργανώθηκε από την ελληνοτουρκική κοινότητα φοιτητών με την υποστήριξη του τμήματος Πολιτικών Επιστημών και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου του Βοσπόρου. Σημαντικές εμπειρίες αποτέλεσαν επίσης, τόσο η αρθρογράφηση μου σε εβδομαδιαία βάση στην εφημερίδα «Παρατηρητής» με θέμα την Ελληνική Προεδρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση (α' εξάμηνο του 2003), όσο και η συμμετοχή μου στην Ευρωπαϊκή Ένωση Νέων Νομικών (Elsa Komotini) ως ιδρυτικό μέλος και ως γενικός γραμματέας κατά το πρώτο έτος λειτουργίας της. Τέλος, κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών και συγκεκριμένα κατά το ακαδημαϊκό έτος 2001-2002 έλαβα τιμητική υποτροφία από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

Εν συνεχεία, το Δεκέμβριο του 2004 πραγματοποίησα την εγγραφή μου ως ασκούμενος δικηγόρος στο Δικηγορικό Σύλλογο Ηρακλείου δηλώνοντας παράλληλα συμμετοχή στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τον Ιανουάριο του 2005 εκλέχθηκα Πρόεδρος των ασκούμενων δικηγόρων. Ξεχωριστές στιγμές στην ενιαύσια θητεία μου αποτέλεσαν η έκδοση του περιοδικού «Απόπειρα» και η διοργάνωση της ημερίδας με θέμα «Πολιτεία-Εκκλησία-Επιτέλους ρόλοι καθαροί», με τη συμμετοχή του καθηγητή κ. Ν. Αλιβιζάτου και δικηγόρων Ηρακλείου και Αθηνών.

Κατά το έτος 2006 εξέτισα τη θητεία μου στον ελληνικό στρατό. Συγχρόνως, έλαβα μέρος επιτυχώς στις εξετάσεις για την άδεια ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος, το οποίο και ασκώ στο Ηράκλειο Κρήτης από το Φεβρουάριο του 2007.

Τον Οκτώβριο του 2007 επιλέχθηκα στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Πολιτική Ανάλυση και Πολιτική Θεωρία» του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης, τον κύκλο του οποίου ολοκληρώνω με την παρούσα εργασία.

Μιλώ άριστα την αγγλική γλώσσα (επίπεδο Proficiency Michigan) και διαθέτω πτυχίο αρμονίας στη μουσική με βαθμό άριστα.

I. Τα προδικαστικά ερωτήματα

α) Η έννοια των προδικαστικών ερωτημάτων από νομική/διαδικαστική άποψη

Το δίκαιο της Ε.Ε.¹ αποτελεί ως γνωστόν αναπόσπαστο μέρος της έννομης τάξης όλων των κρατών μελών, υπερισχύοντας μάλιστα έναντι κάθε αντίθετου εθνικού νόμου βάσει της θεμελιώδους αρχής της υπεροχής του².

Εντούτοις, η πρόσφατη νομοθετική γέννηση και εξέλιξη του, καθώς επίσης η αδιαμφισβήτητη πολυπλοκότητα του καθιστούν ευνόητους τους λόγους που αποτελεί ένα κατ' ουσίαν άγνωστο δίκαιο τόσο στους πολίτες της Ε.Ε., όσο και σε πολλούς ευρωπαίους δικηγόρους και δικαστές αφού η μακράιωνη νομική παράδοση των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών ελάχιστο χώρο έχει αφήσει στην διδαχή αλλά κυρίως στην εμβάθυνση και εξειδίκευση του σχετικά νεοεμφανισθέντος δικαίου της Ε.Ε.

Αν υποθέσουμε ότι η εξοικείωση των πολιτών με το δίκαιο της Ε.Ε. αποτελεί ένα πολιτικό ως επί τω πλείστον στοίχημα, μεσοπρόθεσμο ή έστω μακροπρόθεσμο, σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσε να ισχύσει το ίδιο και στο επίπεδο των δικαστικών διαφορών αφού κάτι τέτοιο θα σήμαινε μία de facto ακύρωση των σκοπών και αξιών της Ε.Ε. Στις περιπτώσεις λοιπόν που ενώπιον εθνικού δικαστηρίου -και κατά την κρίση πάντα του εθνικού δικαστή³- προκύπτει ασάφεια, αβεβαιότητα ή απορία περί του κύρους, του περιεχομένου ή της εφαρμογής του δικαίου της Ε.Ε.⁴, και κατά συνέπεια απαιτείται ερμηνεία του, την επιτακτική λύση παρέχουν τα προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία σε μία

¹ Στην παρούσα εργασία υιοθετείται ο όρος «δίκαιο της Ε.Ε.» ως ακριβέστερος έναντι του παλαιότερου όρου «κοινοτικό δίκαιο» ή του γενικότερου «ευρωπαϊκό δίκαιο».

² Στην ελληνική περίπτωση η εν λόγω θεμελιώδης αρχή της Ε.Ε. ρυθμίζεται στο άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος.

³ Βλ. στο κεφάλαιο II για διακριτική ευχέρεια παραπομπής ή μη από τον εθνικό δικαστή και ρόλο των διαδίκων.

⁴ Το δίκαιο της Ε.Ε. διακρίνεται σε πρωτογενές και δευτερογενές. Στο πρωτογενές ανήκουν οι Συνθήκες και οι πράξεις των Μόνιμων Αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών στο πλαίσιο του Συμβουλίου, ενώ στο δευτερογενές ανήκουν οι κανονισμοί, οι οδηγίες, οι προς τα κράτη μέλη απευθυνόμενες αποφάσεις και οι συναπτόμενες από την Ε.Ε. Διεθνείς Συμβάσεις.

πρώτη, νομική και διαδικαστική βάση, μπορούμε να τα ορίσουμε ως **νομικά ερωτήματα που θέτουν οι εθνικοί δικαστές στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (στο εξής ΔΕΚ) προκειμένου να ερμηνευθεί το δίκαιο της Ε.Ε. και να αρθούν οι όποιες αμφιβολίες περί του κύρους, του περιεχομένου ή της εφαρμογής μίας ή περισσοτέρων διατάξεων που ανακύπτουν με αφορμή εκκρεμείς δικαστικές διαφορές ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, και των οποίων (διατάξεων) η διασαφήνιση από το ΔΕΚ είναι αναγκαία για την έκδοση απόφασης από τα δικαστήρια των κρατών μελών.**

Η απάντηση των ερωτημάτων αυτών από το καθ' ύλην αρμόδιο θεσμικό όργανο της Ένωσης, το ΔΕΚ, και η υιοθέτηση της νομικής του ερμηνείας από τα εθνικά δικαστήρια, συνδράμει καταλυτικά στο να ξεπεραστούν υπεύθυνα και εμπεριστατωμένα οι ασάφειες του δικαίου της Ε.Ε., καθώς επίσης και οι πιθανές αντιθέσεις του με τα εθνικά δίκαια, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στην εξέταση της ελληνικής περίπτωσης.

β) Ιστορική αναδρομή για τα προδικαστικά ερωτήματα

Η αναγκαιότητα επίλυσης των ζητημάτων που ανακύπτουν στα εθνικά δικαστήρια σχετικά με το δίκαιο της Ε.Ε., όπως ήδη αναφέραμε, συνδέεται άρρηκτα με την υπόσταση της ίδιας της Ένωσης. Αυτό εξηγεί το γιατί η Ε.Ε. σε όλες ανεξαιρέτως τις προγενέστερες συνθήκες και μορφές της, είχε προβλέψει και καθιερώσει τα προδικαστικά ερωτήματα. Έτσι λοιπόν, συναντάμε τη σχετική ρύθμιση στο άρθρο 41 ΣυνθΕΚΑΧ, στο άρθρο 150 ΣυνθΕΚΑΕ, στο άρθρο 177 ΣυνθΕΟΚ και σήμερα πλέον στο άρθρο 234 ΣυνθΕ.Κ.⁵

⁵ Ακριβές περιεχόμενο του άρθρου 234 ΣυνθΕ.Κ.: «*Το Δικαστήριο αποφαινεται με προδικαστικές αποφάσεις: α) επί της ερμηνείας της παρούσας συνθήκης β) επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των οργάνων της Κοινότητας και της ΕΚΤ γ) επί της ερμηνείας των καταστατικών των οργανισμών που ιδρύθηκαν με πράξη του Συμβουλίου, εφόσον το προβλέπουν τα εν λόγω καταστατικά. Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα, δύναται, αν κρίνει ότι απόφαση επί του ζητήματος είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης, να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο για να αποφανθεί επ' αυτού. Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση και του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου, οφείλει να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο*».

Αξιοσημείωτο είναι το ότι η εν λόγω ρύθμιση έχει ελάχιστα τροποποιηθεί στη διάρκεια όλων αυτών των ετών, γεγονός που φανερώνει τη διαχρονικότητα της αξίας της όχι μόνο σε νομικό/διαδικαστικό επίπεδο, το οποίο θα αναλυθεί επιμέρους αμέσως παρακάτω (υπό II), αλλά και σε πολιτικό επίπεδο, όπως θα έχουμε την ευκαιρία να δούμε στο III κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

II. Ο μηχανισμός παραπομπής των προδικαστικών ερωτημάτων

Έχοντας ορίσει την έννοια των προδικαστικών ερωτημάτων, θα προσπαθήσουμε στο παρόν κεφάλαιο να προσεγγίσουμε σφαιρικά την τεχνοκρατική πλευρά του μηχανισμού υποβολής τους στο ΔΕΚ. Χωρίς να διεισδύσουμε σε άκρως νομικές διαδικασίες και όρους, θα επιδιώξουμε να φωτίσουμε όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία, τα οποία θα φανούν χρήσιμα εργαλεία κατανόησης και ανάλυσης του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει ο μηχανισμός υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων σε πολιτικό επίπεδο στην Ε.Ε. Η διάσταση μάλιστα αυτή αποτελεί το κυριότερο τμήμα της παρούσας εργασίας σε συνδυασμό με τη μελέτη της ελληνικής περίπτωσης (κεφάλαια III και IV αντίστοιχα).

α) Οι παράγοντες του μηχανισμού

Πλαίσιο ανάδειξης των προδικαστικών ερωτημάτων αποτελούν οι δικαστικές διαφορές που εκδικάζονται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών. Βασικοί επομένως παράγοντες του μηχανισμού υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων είναι τα εθνικά δικαστήρια, οι διάδικοι, το εφαρμοστέο δίκαιο και βεβαίως το ΔΕΚ, το οποίο καλείται να δώσει τις αναγκαίες απαντήσεις και διασαφηνίσεις περί του δικαίου της Ε.Ε.⁶

→ Οι διάδικοι μπορεί να είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα μεταξύ των οποίων υφίσταται νομική διαφορά, η επίλυση της οποίας έχει τεθεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Σημαντικό στατιστικό στοιχείο, το οποίο όμως θα εξεταστεί διεξοδικότερα στο IV κεφάλαιο, αποτελεί το ποσοστό των νομικών προσώπων (κυρίως επιχειρήσεων) και το ποσοστό των φυσικών προσώπων, των οποίων οι δικαστικές διαφορές έτυχαν παραπομπής προς το ΔΕΚ μέσω των προδικαστικών ερωτημάτων. Η σημασία του στατιστικού αυτού δεδομένου συνδέεται άμεσα με κρίσιμα συμπεράσματα που άπτονται της

⁶ Παράλληλα με την επιμέρους αναφορά στους παράγοντες του μηχανισμού υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων βλ. σχηματική απεικόνιση της διαδικασίας στο τέλος του παρόντος κεφαλαίου, σελ. 20.

φύσεως του δικαίου της Ε.Ε. και το κατά πόσο αυτό αφορά τους απλούς πολίτες ή αποκλειστικά και μόνο τις επιχειρήσεις⁷.

Πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι σε μία ανοιχτή και ενιαία αγορά, όπως αυτή της Ε.Ε., στην οποία μάλιστα αιχμή του δόρατος αποτελεί το ελεύθερο εμπόριο και τα παρεπόμενα αυτού ζητήματα, όπως είναι ο ανταγωνισμός, είναι αναμενόμενο ότι οι διάδικοι δεν είναι απαραίτητο να είναι ημεδαποί αφού στα κράτη μέλη εδώ και αρκετά χρόνια έχουν εγκατασταθεί επιχειρήσεις και πολίτες που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη της Ε.Ε.⁸

Επίσης, σε σημαντικό βαθμό εμφανίζονται ως διάδικοι τα ίδια τα κράτη (π.χ. ελληνικό δημόσιο), γεγονός που καταμαρτυρά ότι τα κράτη μέλη στις συναλλαγές τους αλλά και στη γενικότερη δράση και λειτουργία τους δεν έχουν υιοθετήσει απόλυτα τις αρχές και επιταγές του δικαίου της Ε.Ε., με αποτέλεσμα να δημιουργούνται δικαστικές διαφορές.

Κλείνοντας την αναφορά μας στους διάδικους, οφείλουμε να σημειώσουμε δύο διαδικαστικά σημεία, τα οποία όμως έχουν τεράστια νομική αλλά και πολιτική σημασία: πρώτον, υποβληθέν αίτημα των διαδίκων για παραπομπή προδικαστικού ερωτήματος δεν υποχρεώνει το εθνικό δικαστήριο να πράξει αναλόγως⁹. Δεύτερον, στην περίπτωση που υποβληθεί τελικώς προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΚ, οι διάδικοι δύναται να καταθέσουν γραπτές παρατηρήσεις με τα επιχειρήματα τους επί του θέματος που έχει ανακύψει¹⁰.

→ Ιδιαίτερα κρίσιμο παράγοντα του μηχανισμού υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων αποτελούν τα εθνικά δικαστήρια, τα οποία συνεδριάζοντας άλλοτε σε σύνθεση και άλλοτε ατομικά, είναι τα μόνα που μπορούν να υποβάλλουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ, αναστέλλοντας¹¹ ταυτόχρονα την ενώπιον τους διαδικασία έως τη στιγμή που θα λάβουν την ερμηνευτική απόφαση του ΔΕΚ και θα δύναται να συνεχίσουν την εκδίκαση της υποθέσεως.

⁷ Βλ. στατιστική απεικόνιση και ανάλυση το κεφάλαιο IV.

⁸ Αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας, εγκαταστάσεως και παροχής υπηρεσιών.

⁹ Βλ. ανάλυση της πολιτικής διάστασης του σημείου αυτού στο κεφάλαιο III.

¹⁰ Βλ. περαιτέρω αναφορά στα δικονομικά ζητήματα στο υποκεφάλαιο IIγ.

¹¹ Βλ. άρθρο 249 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι, ακόμη και σε προφανείς περιπτώσεις, κατά τις οποίες εγείρονται ζητήματα περί της ερμηνείας του δικαίου της Ε.Ε., τα οποία χρήζουν διευκρινήσεως από το ΔΕΚ, εναπόκειται αποκλειστικά και μόνο στην κρίση των εθνικών δικαστηρίων το εάν τελικά υποβάλλουν προδικαστικό ερώτημα, μη δεσμευόμενα ούτε από σχετικό αίτημα των διαδίκων, αλλά ούτε από άδεια ανώτερου δικαστηρίου ή εξωδικαστικής αρχής. Σχετικά με το αίτημα των διαδίκων, αυτό συνιστά απλά ένα μέσο πίεσης και επεξήγησης των λόγων για τους οποίους απαιτείται η προδικαστική παραπομπή, μη υποχρεώνοντας όμως σε καμία περίπτωση το εθνικό δικαστήριο να θέσει τελικώς το ερώτημα προς το ΔΕΚ. Αυτό αποτελεί ένα μέσο πίεσης, διότι σε περίπτωση μη παραπομπής θα πρέπει να δοθεί μία πλήρης και νομικά αιτιολογημένη απάντηση στην απόρριψη του σχετικού αιτήματος των διαδίκων.

Από την πλευρά του, το εθνικό δικαστήριο υποστηρίζοντας ότι πρόκειται περί ζητήματος που δε χρήζει διασαφηνίσεως ή, σύμφωνα με τη γαλλική θεωρία, πρόκειται περί σαφούς πράξεως (θεωρία της *acte clair*), για την οποία, είτε το δίκαιο της Ε.Ε. είναι διαφωτιστικό και μη αμφισβητούμενο, είτε η νομολογία του ΔΕΚ έχει ήδη κρίνει, δύναται να μην παραπέμψει και να αποφανθεί άμεσα το ίδιο¹².

Η δυνατότητα αυτή των εθνικών δικαστηρίων, σε συνδυασμό με τον προαναφερθέντα ανίσχυρο χαρακτήρα του αιτήματος των διαδίκων, καθιστά κενό γράμμα την τελευταία πρόταση του άρθρου 234 Συνθ ΕΚ, η οποία αναφέρει ότι: *«Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση και του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου, οφείλει να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο»*. Η χρήση επομένως του ρήματος «οφείλει» συνιστά περισσότερο μία ευχολογική διατύπωση παρά μία νομική υποχρέωση των ανώτατων

¹² Η θεωρία αυτή αποτέλεσε αρκετές φορές επίσημη δικαιολογία των εθνικών δικαστών για να μην παραπέμψουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ, φοβούμενοι ότι η απάντηση θα δημιουργούσε, ως επί το πλείστον, πολιτικούς τριγμούς στο εσωτερικό της χώρας τους με ότι αυτό συνεπάγεται για την προσωπική τους εξέλιξη, η οποία, σε περιπτώσεις όπως η ελληνική, είναι στενά συνυφασμένη με την πολιτική ηγεσία (αρνητική δράση της *acte clair*). Για τη θετική δράση της βλ. υπ' αριθμό 20 υποσημείωση.

εθνικών δικαστηρίων να παραπέμψουν αφού ο Άρειος Πάγος, το Συμβούλιο της Επικρατείας καθώς και το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο¹³ μπορούν να επικαλεστούν ότι το αμφισβητούμενο ζήτημα αποτελεί περίπτωση *acte clair* και τελικώς να μην υποβάλλουν προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΚ.

Αξίζει να παρατηρηθεί τέλος, ότι μείζον θέμα στη θεωρία αλλά και στη νομολογία του ΔΕΚ, αποτέλεσε, ιδίως κατά το παρελθόν, η οριοθέτηση του όρου (εθνικό) «δικαστήριο». Ίσως προκαλεί απορία το γιατί τέθηκε ένα τέτοιας φύσεως ζήτημα, δεδομένου μάλιστα ότι το σύνολο των κρατών μελών αποτελούν δημοκρατικά και κατά συνέπεια συνταγματικά οργανωμένες χώρες, γεγονός που σημαίνει ότι ο προσδιορισμός του όρου «δικαστήριο» προβλέπεται ρητά στα συνταγματικά τους κείμενα. Η απάντηση στην ανωτέρω απορία βρίσκεται στην κατακόρυφη αύξηση του εμπορίου και των οικονομικών συναλλαγών κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Η εξέλιξη αυτή είχε ως συνέπεια να δημιουργηθούν σε όλα τα ανεπτυγμένα κράτη μία σειρά εθνικών φορέων που επέβλεπαν ή ρύθμιζαν τις δραστηριότητες αυτές προκειμένου να επικρατεί ευρυθμία και ασφάλεια στον οικονομικό κόσμο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, το οποίο απασχόλησε μάλιστα το ΔΕΚ¹⁴, είναι η περίπτωση της Επιτροπής Ανταγωνισμού. Στην προσπάθεια αυτή των κρατών μελών, αναμενόμενο ήταν να δοθούν και παρεμβατικές δικαιοδοσίες (π.χ. πρόστιμα) στους νεοσύστατους φορείς, ώστε να διατηρούν τις ισορροπίες και τον έλεγχο του τομέα ευθύνης τους. Επακόλουθο τούτου, ήταν η πρόκληση νομικών διαφορών ενώπιον των προαναφερθέντων φορέων και η διατύπωση του κρίσιμου ερωτήματος αν αυτοί είχαν το δικαίωμα να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΚ στα πλαίσια των δικαιοδοτικών τους αρμοδιοτήτων, ως οιοσδήποτε εθνικά δικαστήρια.

¹³ Αναφέρονται τα εν λόγω ανώτατα δικαστήρια ως αυτά που κατά κανόνα δεν υπόκεινται σε τακτικά και έκτακτα ένδικα μέσα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν δικονομικές περιπτώσεις κατά τις οποίες και κατώτερα δικαστήρια δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα.

¹⁴ Υπόθεση C-53/03 Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αιτωλίας & Ακαρνανίας (ΣΥΦΑΙΤ) κ.λπ. κατά GlaxoSmithKline plc και η GlaxoSmithKline AEBE.

Την απάντηση στο ανωτέρω ερώτημα έδωσε το ίδιο το ΔΕΚ με τη νομολογία του, η οποία απορρίπτει ερωτήματα, τα οποία δεν προέρχονται από εθνικά δικαστήρια με την αμιγή σημασία του όρου. Ποια κριτήρια όμως θέτει το ΔΕΚ στην εννοιολογική αυτή οριοθέτηση; Δυνάμει μίας σειράς δικαστικών αποφάσεων¹⁵, το ΔΕΚ λαμβάνει υπόψη του στοιχεία όπως είναι η ίδρυση του οργάνου αυτού με νόμο, η μονιμότητά του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ' αντιμωλία χαρακτήρας της ενώπιον του διαδικασίας, η εκ μέρους του οργάνου αυτού εφαρμογή των κανόνων δικαίου, η ανεξαρτησία του και τέλος, η δικαιοδοτικού χαρακτήρα απόφαση του¹⁶.

→ Η αναζήτηση του εφαρμοστέου δικαίου σε διαφορά που έχει ανακύψει ενώπιον εθνικού δικαστηρίου αποτελεί την βασική αιτία της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΚ. Ειδικότερα, οι κυριότερες περιπτώσεις κατά τις οποίες ανακύπτει αμφιβολία ή απορία περί της ερμηνείας του δικαίου της Ε.Ε. είναι οι εξής:

Περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δίκαιο είτε δεν έχει υιοθετήσει ορθά τις επιταγές που θέτει το δίκαιο της Ε.Ε., είτε δεν έχει μεριμνήσει καθόλου για την ενσωμάτωση του, με αποτέλεσμα και στις δύο ανωτέρω εκδοχές να δημιουργείται σύγχυση με το εθνικό δίκαιο¹⁷.

Περίπτωση αμφιβολίας για το εάν τα πραγματικά περιστατικά μίας υπό εκδίκαση υπόθεσης στοιχειοθετούν τη νομική υπόσταση νομοθετικής επιταγής της Ε.Ε. Στην περίπτωση αυτή δηλαδή, το ΔΕΚ καλείται να απαντήσει στο ερώτημα αν έχει εφαρμογή το

¹⁵ Βλ. αποφάσεις υποθέσεων C-54/96, Dorsch Consult, C-110/98 έως C-147/98, Gabalfrisa κ.λπ., C-195/98, Österreichischer Gewerkschaftsbund, C-516/99, Schmid, C-134/97, Victoria Film.

¹⁶ Στο ελληνικό Σύνταγμα η ρύθμιση και οργάνωση των δικαστηρίων λαμβάνει χώρα στα άρθρα 87-100^A (βλ. ιδίως άρθρο 87 παρ. 1).

¹⁷ Οι κανονισμοί της Ε.Ε. δύναται να επικαλούνται άμεσα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Ζήτημα δημιουργείται κυρίως στις περιπτώσεις των οδηγιών τις οποίες τα κράτη μέλη έχουν προθεσμία να ενσωματώσουν στην εσωτερική έννομη τάξη τους, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται κενά και προβλήματα κατά το διάστημα αυτό. Ιδιαίτερα έντονο πρόβλημα δημιουργείται όταν τα κράτη μέλη προσπαθούν να παρελκύσουν την προθεσμία με διάφορα τεχνάσματα βλ. υπόθεση C-255/01: Παναγιώτης Μαρκόπουλος κ.λπ. κατά Υπουργού Ανάπτυξης και Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών, βλ. σχολιασμό της στο κεφάλαιο IV.

δίκαιο της Ε.Ε. σε μία συγκεκριμένη υπόθεση που εκδικάζεται ενώπιον ενός εθνικού δικαστηρίου.

Τέλος, προδικαστικών ερωτημάτων χρήζουν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες υπάρχει αντίθεση εθνικού και κοινοτικού δικαίου και χρειάζεται η απόφαση του ΔΕΚ για να επισφραγιστεί η επικρατέστερη ισχύς του δικαίου της Ε.Ε., παρόλο που υπάρχει η βασική αρχή της υπεροχής του έναντι της εσωτερικής έννομης τάξης των κρατών μελών¹⁸.

→ Με το το ΔΕΚ ολοκληρώνουμε την αναφορά μας στους βασικούς παράγοντες του μηχανισμού υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων. Προτού όμως υπεισέλθουμε στα κυριότερα σημεία του ΔΕΚ, τα οποία σχετίζονται με το μηχανισμό παραπομπής, χρήσιμο θα ήταν να παρουσιάσουμε ορισμένα στοιχεία για τη δομή και οργάνωση του δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο απαρτίζεται από 27 δικαστές και 8 γενικούς εισαγγελείς. Οι δικαστές και οι γενικοί εισαγγελείς διορίζονται με κοινή συμφωνία από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών για εξαετή ανανεώσιμη θητεία. Επιλέγονται μεταξύ νομικών που παρέχουν πλήρη εγγύηση ανεξαρτησίας και συγκεντρώνουν στις χώρες τους τις αναγκαίες προϋποθέσεις για διορισμό στα ανώτατα δικαστικά αξιώματα ή είναι νομικοί αναγνωρισμένου κύρους. Οι γενικοί εισαγγελείς επικουρούν το Δικαστήριο. Έργο τους είναι να διατυπώνουν με πλήρη αμεροληψία και ανεξαρτησία μια νομική γνώμη, που αποκαλείται «προτάσεις», στις υποθέσεις που τους ανατίθενται. Το Δικαστήριο μπορεί να συνεδριάζει σε ολομέλεια, ως τμήμα μείζονος συνθέσεως (13 δικαστές) ή κατά πενταμελή ή τριμελή τμήματα. Η ολομέλεια συνεδριάζει στις ειδικές περιπτώσεις που προβλέπονται από τον Οργανισμό του Δικαστηρίου (όταν καλείται να παύσει τον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή ή να απαλλάξει από τα καθήκοντά του ένα μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής λόγω παραβάσεως των υποχρεώσεών του κ.λπ.) και όταν το Δικαστήριο εκτιμά ότι η υπόθεση είναι εξαιρετικής σημασίας. Το Δικαστήριο συνεδριάζει ως τμήμα μείζονος συνθέσεως όταν το ζητήσει κράτος μέλος ή όργανο που είναι διάδικος, καθώς και όταν η υπόθεση είναι ιδιαίτερα

¹⁸ Η περίπτωση αυτή έχει περισσότερο πολιτική διάσταση αφού αποτυπώνει ξεκάθαρα την απροθυμία και την ατολμία πολλές φορές των εθνικών δικαστών να εφαρμόσουν το δίκαιο της Ε.Ε. έναντι του εθνικού τους δικαίου, βλ. περαιτέρω σχολιασμό στο κεφάλαιο ΙΙΙ.

πολύπλοκη ή σημαντική¹⁹. Οι υπόλοιπες υποθέσεις εκδικάζονται από τα πενταμελή ή τα τριμελή τμήματα. Οι πρόεδροι των πενταμελών τμημάτων εκλέγονται για τρία έτη, ενώ των τριμελών τμημάτων για ένα έτος.

Πρέπει να υπογραμμιστεί σε αυτό το σημείο, ότι οι αποφάσεις του ΔΕΚ επί προδικαστικών ερωτημάτων είναι δεσμευτικές για τα παραπέμποντα δικαστήρια και κατά παρέκταση και για τους εμπλεκόμενους διαδίκους. Δεσμευτική επίσης είναι και για τα ανώτερα εθνικά δικαστήρια, που πιθανόν να επιληφθούν των υποθέσεων κατόπιν ασκήσεως ένδικων μέσων. Εντούτοις, τα ανώτερα εθνικά δικαστήρια διαθέτουν τη δυνατότητα να επαναυποβάλλουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ, εάν κρίνουν ότι δεν υπάρχει επαρκής σαφήνεια στην απάντηση. Όσον αφορά τα υπόλοιπα εθνικά δικαστήρια του κράτους μέλους, πρέπει να θεωρηθεί ότι δεσμεύονται από τις αποφάσεις του ΔΕΚ σε περίπτωση που κληθούν να αποφανθούν επί υποθέσεων με ίδια πραγματικά περιστατικά (θετική δράση της θεωρίας *acte clair*)²⁰.

Αν και βάσει των ανωτέρω προκύπτει το ειδικό βάρος που φέρουν οι αποφάσεις του ΔΕΚ επί παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων, πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι το ΔΕΚ ερμηνεύει απλά το δίκαιο της Ε.Ε. αλλά δεν το εφαρμόζει, γεγονός άλλωστε το οποίο αποτελεί το βασικό λόγο που δε μπορεί να του αποδοθεί ο χαρακτηρισμός του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ε.Ε. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι το ΔΕΚ, πέραν της ερμηνείας στην οποία προβαίνει, ούτε ακυρώνει τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων, ούτε τα ελέγχει περαιτέρω, αλλά ούτε και επιλύει τελικώς τις διαφορές που εκκρεμούν ενώπιόν τους.

Άλλωστε, η μη παραπομπή προδικαστικού ερωτήματος, και σπανιότερα, η μη συμμόρφωση εθνικού δικαστηρίου με την δεσμευτική απόφαση του ΔΕΚ, δεν επιφέρουν

¹⁹ Βλ. ενδεικτικά υποθέσεις: i) C-292/05 Ειρήνη Λεχουρίτου κ.λπ. κατά Δημοσίου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (αποζημίωση για ενέργειες ενόπλων δυνάμεων κράτους μέλους εν καιρώ πολέμου). Στη συγκεκριμένη υπόθεση απορρίφθηκε το αίτημα της παραπομπής στην ολομέλεια διότι *απαραδέκτως* ζητήθηκε από διάδικο - φυσικό πρόσωπο και ii) C-213/07 Μηχανική ΑΕ κατά Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, Υπουργού Επικρατείας, παρισταμένων των: Ελληνικής Τεχνοδομικής Τεχνικής Επενδυτικής Βιομηχανικής ΑΕ, δικαιοδόχου της Παντεχνικής ΑΕ, και Συνδέσμου Επιχειρήσεων Περιοδικού Τύπου η οποία εκδικάστηκε από το τμήμα μείζονος συνθέσεως.

²⁰ Βλ. υπ' αριθμό 12 υποσημείωση για αρνητική δράση *acte clair*

καμία άμεση συνέπεια στα εθνικά δικαστήρια ή στα κράτη μέλη, γεγονός που θα αναλυθεί στα επόμενα κεφάλαια. Οι μόνες συνέπειες πηγάζουν από την γενικότερη πολιτική λειτουργία της Ε.Ε. (π.χ. απαίτηση της Ε.Ε. για συμμόρφωση του κράτους μέλους), η οποία όμως δεν επιφέρει κάποιο άμεσο και απτό αποτέλεσμα στον ευρωπαϊό πολίτη-διάδικο, που κατά την εκδίκαση της υπόθεσης του, ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, στερήθηκε της εφαρμογής του δικαίου της Ε.Ε. είτε με τη μη παραπομπή στο ΔΕΚ, είτε με τη μη συμμόρφωση στην απόφαση του. Στον ευρωπαϊό πολίτη επομένως, απομένει μόνο το δικαίωμα διεκδίκησης κάποιας πιθανής αποζημίωσης από το κράτος μέλος, σύμφωνα πάντα με τις δυνατότητες που του παρέχει η εθνική νομοθεσία. Αντιλαμβάνεται βεβαίως ο καθένας, ότι η πραγματικότητα αυτή απέχει πολύ από τους σκοπούς της Ε.Ε. και την προστασία που οφείλει να παρέχει στους ευρωπαίους πολίτες.

Ως γνωστόν, τα ανωτέρω οφείλονται στο γεγονός ότι η Ε.Ε. αποτελεί ένα *sui generis* μόρφωμα, το οποίο επιζητά ολοένα και εντονότερα την πολιτική του ενοποίηση. Η έλλειψη άλλωστε πολιτικής συνοχής αποτελεί και την ειδοποιό διαφορά με τα μορφώματα ομοσπονδιακού τύπου, όπως είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Το συγκεκριμένο όμως ζήτημα έχει περισσότερο πολιτική διάσταση, που θα έχουμε την ευκαιρία να αναλύσουμε στο ΙΙΙ κεφάλαιο.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στο ΔΕΚ, αναφέρουμε τέσσερις χαρακτηριστικές περιπτώσεις κατά τις οποίες δύναται να αρνηθεί την απάντηση επί προδικαστικού ερωτήματος: κατά πρώτον, υποχρέωση απάντησης του ΔΕΚ δεν υπάρχει σε υποθετικές περιπτώσεις. Όπως έχει προαναφερθεί, πρέπει να υφίσταται εκκρεμές ζήτημα ενώπιον εθνικού δικαστηρίου διότι το ΔΕΚ, όπως χαρακτηριστικά λέγεται, προορίζεται να ερμηνεύει συγκεκριμένα ζητήματα και όχι να επιλύει οποιασδήποτε φύσεως απορία επί του δικαίου της Ε.Ε., την οποία ενδέχεται να έχει κάποιο εθνικό δικαστήριο. Κατά δεύτερον, περίπτωση κατά την οποία το ΔΕΚ δεν οφείλει να απαντήσει, είναι η περίπτωση που το υποβληθέν ερώτημα είναι άσχετο με την εκκρεμή υπόθεση. Κατά τρίτον, όταν το υποβληθέν ερώτημα δεν είναι επαρκώς διατυπωμένο, ώστε να γίνει κατανοητό το αμφισβητούμενο

σημείο και τα πραγματικά περιστατικά που το στοιχειοθετούν. Τέλος, το ΔΕΚ δύναται να μην απαντήσει όταν το υποβληθέν ερώτημα αφορά σαφές και αδιαμφισβήτητο ζήτημα του δικαίου της Ε.Ε.

β) Οι τρόποι παραπομπής των προδικαστικών ερωτημάτων

Διευκρινίζουμε εξ αρχής ότι η διάκριση των τρόπων παραπομπής δε σχετίζεται με τη βασική δομή του μηχανισμού υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων αλλά με τις περιπτώσεις που χρήζουν ταχύτερης εξέτασης από το ΔΕΚ. Κατά το συνήθη τρόπο παραπομπής, ο οποίος ακολουθείται στην πλειοψηφία των εγυρόμενων ζητημάτων, το ερώτημα κοινοποιείται σε όλους τους εμπλεκόμενους φορείς²¹, οι οποίοι διατυπώνουν τις απόψεις τους και δρομολογείται η εκδίκαση της υποθέσεως στο συνήθη χρόνο²².

Σε δύο όμως -εκ φύσεως- εξαιρετικούς τομείς, το εθνικό δικαστήριο δύναται να αιτηθεί αιτιολογημένα από το ΔΕΚ, το οποίο λαμβάνει και την τελική απόφαση, να εφαρμοστεί η επείγουσα διαδικασία. Οι τομείς στους οποίους προβλέπεται η ανωτέρω διαδικασία είναι το κεφάλαιο VI (άρθρα 29 έως 42) της Συνθ Ε.Ε., το οποίο αναφέρεται στην αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις και το κεφάλαιο IV (άρθρα 61 έως 69) Συνθ.Ε.Κ. σχετικά με τις θεωρήσεις, το άσυλο, τη μετανάστευση και τις λοιπές πολιτικές που συνδέονται με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, συμπεριλαμβανομένης της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις.

Μάλιστα, ανεξαρτήτως συνήθους ή επείγουσας διαδικασίας, για τους ανωτέρω τομείς έχουν προβλεφθεί ειδικότερες διατάξεις για τη δυνατότητα των εθνικών δικαστηρίων να θέτουν προδικαστικά ερωτήματα. Συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο VI της Συνθ Ε.Ε. παρέχεται η διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη να επιλέξουν αν τα προδικαστικά ερωτήματα επί θεμάτων του συγκεκριμένου κεφαλαίου θα τίθενται από εθνικά δικαστήρια,

²¹ Βλ. αναλυτικά στο υποκεφάλαιο IIγ - δικονομικά ζητήματα παραπομπής.

²² Βλ. στατιστικά δεδομένα για τον απαιτούμενο χρόνο έκδοσης απόφασης στο κεφάλαιο IV.

των οποίων οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου ή αν θα δύναται να τεθούν από το σύνολο των εθνικών δικαστηρίων αδιακρίτως²³. Αντιθέτως, για την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων σχετικά με το κεφάλαιο IV της Συνθ Ε.Κ., η δυνατότητα παρέχεται αποκλειστικά στα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών, οι αποφάσεις των οποίων δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου²⁴.

Δεδομένου ότι το κεφάλαιο IV της Συνθ Ε.Κ. σχετίζεται, όπως είδαμε, με κοινωνικά ευαίσθητους τομείς, όπως είναι το άσυλο, η μετανάστευση και η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, η νομική αδυναμία πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων εθνικών δικαστηρίων να θέτουν προδικαστικά ερωτήματα επ' αυτών των θεμάτων, δημιουργεί ένα μείζον πολιτικό ζήτημα για την Ε.Ε. και εκφράζει τη διάθεση της να ακουμπήσει «καυτά» ζητήματα της σύγχρονης εποχής αφού μία τέτοια ρύθμιση σαφώς και ρίχνει το βάρος ερμηνείας του δικαίου της Ε.Ε., για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, στα εθνικά δικαστήρια, άρα -με πολιτικούς όρους- στα ίδια τα κράτη μέλη²⁵.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στις περιπτώσεις της επείγουσας διαδικασίας υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων, πρέπει να αναφέρουμε ότι η επιτάχυνση της έκδοσης απόφασης έχει αναπόφευκτα ορισμένες συνέπειες στην όλη διαδικασία. Οι συνέπειες αυτές συνίστανται κυρίως στον περιορισμό των εμπλεκόμενων φορέων, και ιδίως των κρατών μελών, να θέτουν αναλυτικά τις απόψεις τους στο ΔΕΚ, γεγονός το οποίο είναι πολύ σημαντικό αφού αποτελεί στοιχείο δημοκρατικότητας της όλης διαδικασίας. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, η επιλογή της επείγουσας διαδικασίας θα πρέπει να γίνεται με φειδώ και σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις, όπως κατά γενική ομολογία είναι η κράτηση ή η φυλάκιση του ενδιαφερομένου προσώπου, η εξάρτηση της νομικής του κατάστασης από την απόφαση του ΔΕΚ, η αρμοδιότητα ή μη του εθνικού δικαστηρίου κ.α.

γ) Δικονομικά ζητήματα

²³ Βλ. άρθρο 35 Συνθ Ε.Ε. Σημειώνουμε ότι η Ελλάδα έχει επιλέξει τη δυνατότητα θέσεως προδικαστικών ερωτημάτων από όλα τα εθνικά της δικαστήρια.

²⁴ Βλ. άρθρο 68 Συνθ Ε.Κ.

²⁵ Βλ. σχόλια και στο κεφάλαιο III.

Κλείνοντας το κεφάλαιο τούτο, περί του μηχανισμού υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων, και έχοντας ήδη αναφερθεί στους κυριότερους παράγοντες του, δέον είναι να παραθέσουμε και ορισμένα δικονομικά/διαδικαστικά ζητήματα, που έχουν όμως σημαντική αξία και τα οποία είναι αναγκαία προκειμένου να σχηματιστεί μία πλήρης εικόνα του υπό εξέταση μηχανισμού.

Κατ' αρχάς, ένα προδικαστικό ερώτημα πρέπει να τίθεται από το εθνικό δικαστήριο την κατάλληλη χρονική στιγμή, κατά την οποία θα υπάρχει πλήρης εικόνα της επίδικης διαφοράς ώστε το υποβληθέν ερώτημα στο ΔΕΚ να εμπεριέχει όλες τις πιθανές αμφιβολίες περί της ερμηνείας ή του κύρους των εφαρμοστέων διατάξεων του δικαίου της Ε.Ε. Αυτός είναι ο λόγος που αρκετοί υποστηρίζουν ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι προτιμότερο η παραπομπή προδικαστικών ερωτημάτων να λαμβάνει χώρα μετά την κατ' αντιμωλίαν συζήτηση στη διάρκεια της οποίας οι διάδικοι θα έχουν αναπτύξει πλήρως και τα δικά τους επιχειρήματα. Βεβαίως, η απόφαση για τη χρονική στιγμή της παραπομπής ανήκει πάντοτε στην κρίση του εθνικού δικαστηρίου.

Σχετικά με την απόφαση παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων, ευκαταίο είναι να μην ξεπερνά τις δέκα σελίδες ώστε, αφενός η μετάφραση της σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. να μην απαιτεί αρκετό χρόνο, και αφετέρου να είναι σύντομη και σαφής, προκειμένου να μην προκαλείται σύγχυση στους εμπλεκόμενους φορείς που θα κληθούν να καταθέσουν την άποψη τους καθώς και στο ΔΕΚ που θα κληθεί να αποφασίσει. Απαραίτητο περιεχόμενο της παραπεμπτικής απόφασης ενός εθνικού δικαστηρίου προκειμένου να μην απορριφθεί από το ΔΕΚ ως ανεπαρκώς διατυπωμένη, είναι: 1) η αναφορά του αντικειμένου της διαφοράς, 2) το περιεχόμενο των εφαρμοστέων εθνικών διατάξεων, 3) ο προσδιορισμός των εφαρμοστέων διατάξεων του δικαίου της Ε.Ε. 4) τα επιχειρήματα των διαδίκων και 5) οι λόγοι που οδήγησαν το εθνικό δικαστήριο στην παραπομπή του προδικαστικού ερωτήματος. Δεν είναι τυχαίο ότι αριθμήσαμε τα ανωτέρω σημεία αφού και κατά την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΚ υιοθετείται η μέθοδος της αρίθμησης για να

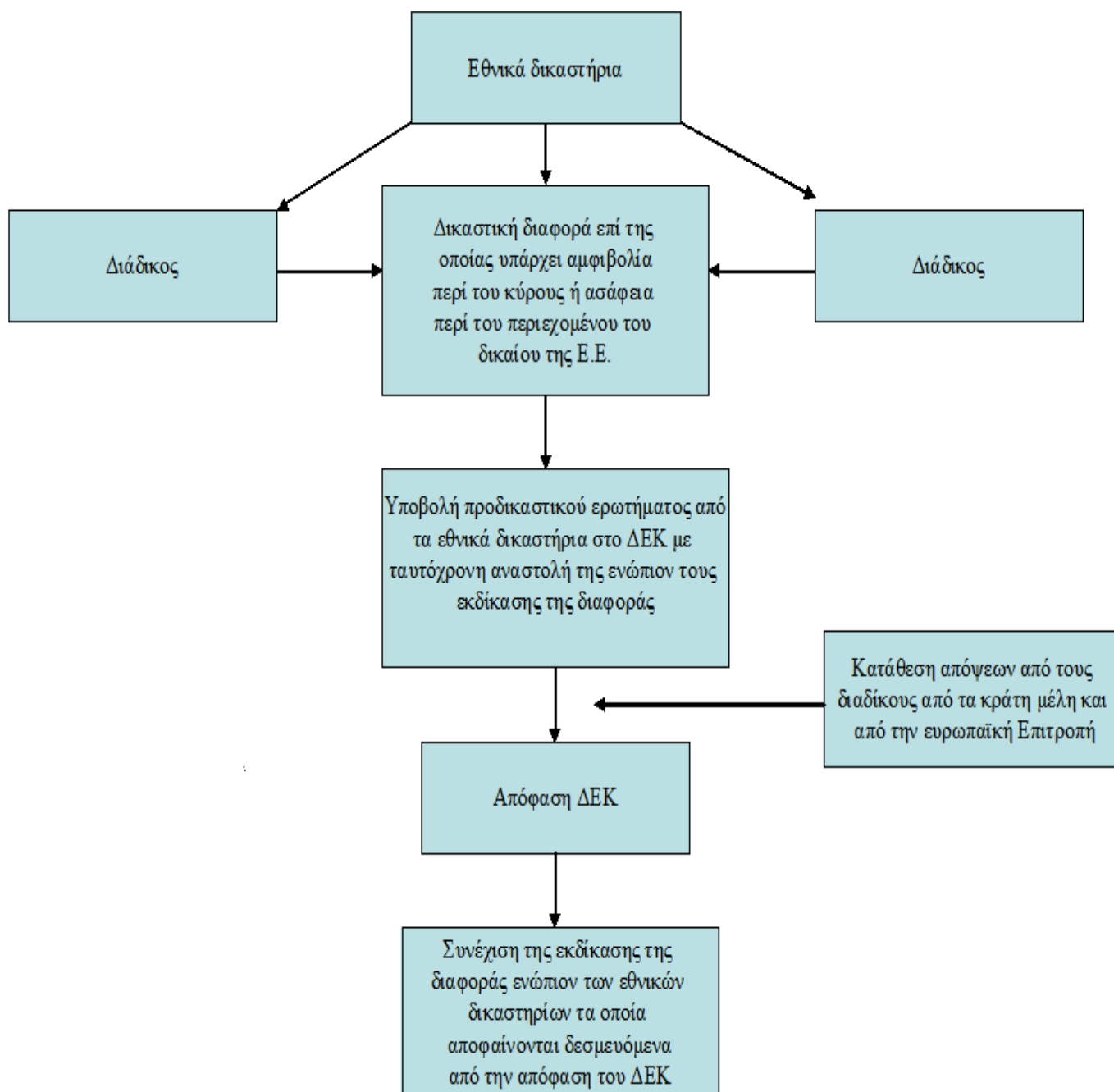
καθίσταται σαφέστερο το περιεχόμενο τους και να διευκολύνεται η παραπομπή σε διάφορα σημεία. Η αρίθμηση άλλωστε είναι μία μέθοδος που υιοθετείται και στις αποφάσεις του ΔΕΚ για τους ίδιους λόγους που αναφέρθηκαν ανωτέρω.

Όσον αφορά τη διατύπωση -αποκλειστικά- των προδικαστικών ερωτημάτων, αυτή παρατίθεται, είτε πριν, είτε μετά από το ανωτέρω περιεχόμενο της παραπεμπτικής απόφασης, σε διακριτό και σαφές τμήμα. Με την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΚ, η εκδίκαση της υπόθεσης ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου αναστέλλεται. Από το ΔΕΚ ακολουθεί μετάφραση της παραπεμπτικής απόφασης του εθνικού δικαστηρίου σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. και η διανομή της σε όλα τα κράτη μέλη καθώς και στη νομική υπηρεσία της Επιτροπής, μέσω της οποίας εκπροσωπείται η Ε.Ε., ώστε όλοι οι ανωτέρω φορείς να διατυπώσουν εγκαίρως τις απόψεις τους²⁶.

Όσον αφορά τη διαδικασία ενώπιον του ΔΕΚ και την έκδοση απόφασης, η διεξαγωγή τους γίνεται ατελώς. Σχετικά με τα δικαστικά έξοδα των διαδικών, δεν αποφαινεται το ΔΕΚ αλλά τα εθνικά δικαστήρια μετά την παραπομπή. Από τα εθνικά δικαστήρια επίσης, παρέχεται το ευεργέτημα της πενίας σε περιπτώσεις διαδικών που αποδεδειγμένα δε μπορούν να καλύψουν τα έξοδα μίας τέτοιας διαδικασίας.

Κλείνοντας, αναφέρουμε ότι έως και την έκδοση απόφασης, η εν γένει συνεργασία μεταξύ ΔΕΚ και εθνικών δικαστηρίων λαμβάνει χώρα με όλα τα πρόσφορα επικοινωνιακά μέσα (τηλέφωνα, fax, e-mail) προκειμένου να επιταχυνθεί η όλη διαδικασία.

²⁶ Η διανομή αυτή, σε όλους σχεδόν τους θεμελιακούς φορείς της Ε.Ε., έχει ιδιαίτερη πολιτική σημασία αφού με την απλή υποβολή ενός προδικαστικού ερωτήματος από ένα οποιοδήποτε εθνικό δικαστήριο, όλα τα κράτη μέλη καθώς και η ίδια η Ε.Ε. καθίστανται συγκοινωνοί των ερμηνευτικών προβλημάτων του δικαίου της Ε.Ε. και της προσπάθειας αντιμετώπισης τους. Βλ. επίσης σχόλια στο επόμενο κεφάλαιο ΙΙΙ.

III. Η πολιτική διάσταση της παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων

Με αφορμή την αναγκαία αναφορά μας στην έννοια των προδικαστικών ερωτημάτων και στο μηχανισμό παραπομπής τους από τα εθνικά δικαστήρια στο ΔΕΚ, είχαμε ήδη την ευκαιρία να υπογραμμίσουμε ορισμένα σημαντικά σημεία με εξέχουσα πολιτική διάσταση, την οποία θα έχουμε την ευκαιρία να αναλύσουμε περαιτέρω σε αυτό το κεφάλαιο. Σημειώνουμε δε, ότι η εξαγωγή πολιτικών διαπιστώσεων, και μάλιστα με στατιστικά μεγέθη σε επιμέρους τομείς, θα συνεχιστεί στο επόμενο κεφάλαιο κατά το οποίο θα εξεταστούν αποκλειστικά τα προδικαστικά ερωτήματα που έχουν θέσει τα ελληνικά δικαστήρια από την είσοδο της χώρας μας στην ευρωπαϊκή οικογένεια έως και σήμερα, το έτος 2009.

Ένα από τα θεμελιώδη αντικείμενα της πολιτικής επιστήμης είναι αναμφισβήτητα η μελέτη των παραγόντων που επιδρούν στη χάραξη της πολιτικής σε εθνικό και σε υπερεθνικό επίπεδο. Γεγονός επίσης είναι, ότι στις σύγχρονες αστικές δημοκρατίες η χάραξη πολιτικής επιτυγχάνεται -στο μεγαλύτερο βαθμό- μέσω της νομοθέτησης των πολιτικών στόχων και σκοπών των εκάστοτε κυβερνήσεων. Η δυνατότητα επομένως των εθνικών δικαστών να «ελέγξουν», μέσω των προδικαστικών ερωτημάτων, τη νομοθέτηση των κρατών μελών, και το κατά πόσο αυτή συμφωνεί με το δίκαιο της Ε.Ε. και κατά παρέκταση με τους σκοπούς της Ε.Ε., απαντά με τρόπο σαφή στο γιατί ο μηχανισμός παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων είναι ένας βασικός παράγοντας διαμόρφωσης πολιτικής.

Η ανωτέρω αλληλουχία ίσως για πολλούς φαντάζει πολύπλοκη και δυσνόητη. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο παραθέτουμε ένα χαρακτηριστικό προδικαστικό ερώτημα της Ελλάδας προς το ΔΕΚ²⁷, το οποίο αφενός θα βοηθήσει στην κατανόηση της πολιτικής

²⁷Υπόθεση C-444/05 Αικατερίνη Σταματελάκη κατά ΝΠΔΔ Οργανισμού Ασφαλίσεως Ελευθέρων Επαγγελματιών (ΟΑΕΕ).

διάστασης του μηχανισμού παραπομπής, και αφετέρου θα χρησιμεύσει ως πολύτιμο σημείο αναφοράς στις περαιτέρω αναλύσεις μας.

Στην υπό εξέταση περίπτωση, η κ. Αικατερίνη Σταματελάκη βρέθηκε αντιμέτωπη με την άρνηση του ΟΑΕΕ (Οργανισμός Ασφαλίσεως Ελευθέρων Επαγγελματιών) να της καταβάλλει τα νοσήλια που χρειάστηκε να δώσει σε ιδιωτικό θεραπευτήριο της αλλοδαπής. Η άρνηση αυτή στηρίχτηκε στην απόλυτη απαγόρευση που θέσπιζε το ελληνικό δίκαιο περί καταβολής νοσηλίων από τους ασφαλιστικούς φορείς σε περιπτώσεις ασφαλισμένων που νοσηλεύτηκαν σε ιδιωτικά θεραπευτήρια άλλων κρατών της Ε.Ε. Η νομοθετική ρύθμιση μίας τέτοιας απαγόρευσης αποτελεί αναμφισβήτητα πολιτική επιλογή των ελληνικών κυβερνήσεων, οι οποίες, γνωρίζοντας τη δεινή οικονομική κατάσταση των ασφαλιστικών φορέων, επέλεξαν αυτόν τον τρόπο προκειμένου να αποφευχθούν οι οικονομικές επιβαρύνσεις που θα προκαλούσε η νοσηλεία των ασφαλισμένων σε ιδιωτικά θεραπευτήρια άλλων κρατών μελών.

Κατά της αρνήσεως του ΟΑΕΕ, η κ. Σταματελάκη προσέφυγε στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών, το οποίο έθεσε ως προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ το εάν βάσει του δικαίου της Ε.Ε. δύναται να υφίσταται τέτοια απόλυτη απαγόρευση στο εθνικό δίκαιο. Το ΔΕΚ, βασιζόμενο στο γεγονός ότι επιτρέπεται η καταβολή νοσηλίων στα ημεδαπά κρατικά θεραπευτήρια, έκρινε ότι η απόλυτη απαγόρευση σχετικά με τα ιδιωτικά θεραπευτήρια των άλλων κρατών μελών παραβιάζει την αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών²⁸. Πρακτικά το γεγονός αυτό σημαίνει ότι το εθνικό δικαστήριο, δεσμευόμενο από την απόφαση αυτή του ΔΕΚ, υποχρέωσε τον ΟΑΕΕ στην καταβολή των νοσηλίων της κ. Σταματελάκη, η οποία νοσηλεύτηκε σε ιδιωτικό θεραπευτήριο της αλλοδαπής.

Καθίσταται επομένως σαφές με το ανωτέρω παράδειγμα, ότι ένας πρωτοβάθμιος δικαστής, όπως είναι εν προκειμένω ο διοικητικός πρωτοδίκης, μέσω του προδικαστικού

²⁸ Οφείλουμε να αναφέρουμε ότι η απόφαση του ΔΕΚ θέσπισε ορισμένους περιορισμούς που για λόγους χρηματοοικονομικής ισορροπίας μπορούν να τεθούν στην καταβολή των νοσηλίων. Ρητά όμως απάντησε ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να τίθεται απόλυτη απαγόρευση από το εθνικό δίκαιο.

ερωτήματος που έθεσε, «κατήργησε» μία ολόκληρη εθνική πολιτική, η οποία δε συμβάδιζε με το δίκαιο της Ε.Ε., υποχρεώνοντας με τον τρόπο αυτό το ελληνικό κράτος να συμμορφωθεί με τις ευρωπαϊκές νομοθετικές επιταγές.

Άλλωστε, αυτός ακριβώς ήταν και ο πρωταρχικός σκοπός καθιέρωσης των προδικαστικών ερωτημάτων, η εναρμόνιση δηλαδή όλων των εθνικών νομικών συστημάτων με το δίκαιο της Ε.Ε. και η επίτευξη δικαιοκίνης ενότητας. Όπως απεδείχθη ανωτέρω, ο στόχος αυτός αν και φαινομενικά απολύτως νομικός, έχει σημαντικότερες πολιτικές συνέπειες και διαστάσεις.

Σχετικά με την αποτελεσματικότητα της πολιτικής λειτουργίας του μηχανισμού των προδικαστικών ερωτημάτων και εν γένει με τη δυναμική του ΔΕΚ, έχουν διατυπωθεί δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις, οι οποίες στηρίζονται, η μεν πρώτη στο νεορθολογισμό και η δε άλλη στο νεολεϊτουργισμό²⁹. Σύμφωνα με την πρώτη, το ΔΕΚ, με αφορμή τις εκδικασθείσες ενώπιον του υποθέσεις, δεν αποτολμά να εναντιωθεί στις πολιτικές των κρατών μελών και ιδίως των ισχυρών. Αντιθέτως, η δεύτερη άποψη υποστηρίζει ότι το ΔΕΚ διαθέτει αρκετή ισχύ έναντι όλων των κρατών μελών και τελεί σε πλήρη ανεξαρτησία κατά την διατύπωση των κρίσεων του.

Πρέπει να σημειωθεί εξ αρχής ότι η ολοκληρωτική υιοθέτηση της μίας ή της άλλης άποψης θα οδηγούσε σε ανακρίβειες και υπερβολές. Η Ε.Ε. και κατά παρέκταση το ΔΕΚ, ως ένα εκ των σπουδαιότερων θεσμικών της οργάνων, αντιμετωπίζουν καθημερινά σύνθετα ζητήματα που ανακύπτουν από την πολιτική και νομική δράση των κρατών μελών, με αποτέλεσμα, άλλοτε να παρατηρούμε στοιχεία και τάσεις της νεορθολογικής άποψης, και άλλοτε της νεολεϊτουργικής.

Περαιτέρω, η προσπάθεια εντοπισμού επιχειρημάτων υπέρ της μίας ή της άλλης άποψης θα ήταν επιστημονικά επιβεβλημένο να διεκρινθεί σε όλο το φάσμα του

²⁹ Βλ. George Tridimas and Takis Tridimas «National courts and the European Court of Justice: A public choice analysis of the preliminary reference procedure».

μηχανισμού παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων, δηλαδή ακόμη και στο επίπεδο των εθνικών δικαστηρίων και όχι αποκλειστικά στο επίπεδο του ΔΕΚ.

Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω, θα απαριθμήσουμε τις σημαντικότερες πολιτικές πτυχές του μηχανισμού υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων και θα τις κατατάξουμε σε μία εκ των δύο τάσεων που προαναφέρθηκαν. Μέσα από αυτήν τη διαδικασία θα προσπαθήσουμε να δούμε αν το ΔΕΚ και εν γένει το δίκαιο της Ε.Ε. λειτουργεί απλά ως «ασπίδα» απέναντι στα αντίθετα εθνικά δίκαια (νεορθολογική άποψη), ή ως «σπαθί», δηλαδή ως αφορμή για νέες ρυθμίσεις (νεολειτουργική άποψη)³⁰.

Παρατηρείται ότι κατά την παραπομπή προδικαστικών ερωτημάτων σημειώνεται μία πολυεπίπεδη μεταφορά εξουσίας ή ακριβέστερα δικαιοδοσίας, γεγονός που αποδεικνύει τη δυναμική που έχει η διαδικασία αυτή. Πρώτον, με την παραπομπή ενός προδικαστικού ερωτήματος από ένα εθνικό δικαστήριο στο ΔΕΚ, αυτομάτως σημειώνεται μεταφορά δικαιοδοσίας από τα εθνικά όργανα των κρατών μελών στους θεσμοθετημένους φορείς της Ε.Ε. Δεύτερον, μία εθνική νομοθετική ρύθμιση, μέσω της οποίας υλοποιείται ένας στόχος της εκτελεστικής εξουσίας ενός κράτους μέλους (βλ. υπόθεση C-444/05 που εξετάσαμε), δύναται να κριθεί εάν συμβαδίζει ή όχι με το δίκαιο της Ε.Ε. από το ΔΕΚ. Εμπράκτως, αυτό σηματοδοτεί -έστω και εμμέσως- μεταφορά δικαιοδοσίας από την εθνική εκτελεστική εξουσία στην ευρωπαϊκή δικαστική. Τέλος, η παραπομπή προδικαστικού ερωτήματος, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δύναται να αιτηθεί από οποιοδήποτε εθνικό δικαστήριο. Η συνδρομή δηλαδή του ΔΕΚ περί του εάν μία εθνική νομοθετική ρύθμιση συμφωνεί με τις επιταγές του δικαίου της Ε.Ε. ή εάν μία ευρωπαϊκή ρύθμιση είναι έγκυρη, δεν είναι απαραίτητο να ζητηθεί από τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια όταν και εάν φτάσει μία υπόθεση σε αυτά. Τη συνδρομή αυτή μπορούν να αιτηθούν και τα κατώτερα εθνικά δικαστήρια. Το γεγονός αυτό αποτυπώνει μία πολύ σημαντική μεταφορά εξουσίας από τα ανώτερα εθνικά δικαστήρια προς τα κατώτερα.

³⁰ Βλ. ο.π.

Έχουμε αναφέρει ακόμη ότι η απόφαση των εθνικών δικαστηρίων περί παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων κοινοποιείται, πέραν όλων των εμπλεκόμενων φορέων, και σε όλα τα κράτη μέλη, τα οποία κατά τη διαδικασία μπορούν να διατυπώσουν την άποψη και τα επιχειρήματα τους. Με άλλα λόγια, η συμμετοχή ολόκληρης της Ε.Ε. στο μηχανισμό υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων, σαφώς και καθιστά τη διαδικασία αυτή πολυεπίπεδη και εξόχως σημαντική. Το γεγονός μάλιστα ότι το ΔΕΚ προβαίνει αρκετές φορές σε αποφάσεις αντίθετες με τις θέσεις των κρατών μελών δικαιώνει την άποψη των νεολειτουργιστών.

Περαιτέρω δε, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι μέσω της διαδικασίας των προδικαστικών ερωτημάτων έχουν καθιερωθεί σπουδαίες δικαιικές αρχές εκ των οποίων ορισμένες πρωτοεμφανίζονται λόγω των ευρωπαϊκών δεδομένων και άλλες μεταφέρονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο από την μακράιωνη νομική παράδοση των κρατών μελών. Ενδεικτικά, στην πρώτη κατηγορία θα μπορούσαν να καταταχθούν οι αρχές της ανωτερότητας και του άμεσου αποτελέσματος του δικαίου της Ε.Ε., ενώ σπουδαίες αρχές που έχουν μεταφερθεί από τις εθνικές έννομες τάξεις είναι της ισότητας και της αναλογικότητας³¹. Είναι προφανές ότι οι ανωτέρω αρχές, πέραν της αναμφισβήτητης νομικής τους αξίας, διαθέτουν και μία κοινωνικοπολιτική διάσταση τόσο σε επίπεδο σχέσεων μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, όσο και στη σχέση της Ε.Ε. με τα κράτη μέλη. Επομένως, η επίκληση και καθιέρωση των ανωτέρω αρχών κατά τη διαδικασία παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων αποτελεί άλλο ένα στοιχείο που καταδεικνύει τη δυναμική και την ανεξαρτησία του ΔΕΚ έναντι όλων ανεξαιρέτως των φορέων της Ε.Ε.

Απαραίτητη όμως είναι η επισήμανση και της πολιτικής ανεπάρκειας που παρατηρείται σε ορισμένα σημεία του μηχανισμού παραπομπής. Τα σημεία αυτά παρατέθηκαν, εν συντομία, στο προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας. Επιθυμώντας να τα συνοψίσουμε, και έχοντας πλέον παραθέσει μία χαρακτηριστική περίπτωση προδικαστικού ερωτήματος, θα προβούμε παρακάτω σε μία σύντομη ανάλυση τους.

³¹ Βλ. αναλυτικότερα στο κεφάλαιο IV.

Το γεγονός ότι το ΔΕΚ δε διαθέτει το χαρακτήρα του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ε.Ε. αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πολιτικά μειονεκτήματα. Μη έχοντας τη δυνατότητα να ακυρώσει απόφαση εθνικού δικαστηρίου ή έστω να ασκήσει έλεγχο επ' αυτής, το ΔΕΚ περιορίζεται σε ρόλο ερμηνευτή του δικαίου της Ε.Ε. Η νομική αυτή πραγματικότητα είναι κατά πολλούς θετική³², ενώ για άλλους ευρωπαίους πολίτες αρνητική³³. Είτε συντασσόμαστε με τη μία, είτε με την άλλη άποψη, αναμφισβήτητο είναι ότι στην προσπάθεια πολιτικής ενοποίησης της Ε.Ε., ο ρόλος αυτός του ΔΕΚ δε μπορεί να κριθεί επαρκής. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι στην περίπτωση της κ. Σταματελάκη, εάν υποθέσουμε ότι το εθνικό δικαστήριο δεν υπέβαλλε προδικαστικό ερώτημα, με συνέπεια να αποφασίσει κατά παράβαση του δικαίου της Ε.Ε., το ΔΕΚ δε θα είχε κανένα απολύτως δικαίωμα ελέγχου επί της λανθασμένης απόφασης.

Επίσης, το άρθρο 68 ΣυνθΕΚ αποτελεί ένα σημαντικό πολιτικό έλλειμμα της Ε.Ε. Υπενθυμίζουμε ότι σύμφωνα με το ανωτέρω άρθρο, προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με ζητήματα ασύλου, μετανάστευσης και ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, μπορούν να θέσουν μόνο τα εθνικά δικαστήρια, των οποίων οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου. Βάσει των ελληνικών δεδομένων, αυτό σημαίνει ότι μία υπόθεση που αφορά τη χορήγηση ασύλου και στην οποία έχει ανακύψει αμφιβολία περί της ερμηνείας του δικαίου της Ε.Ε. θα πρέπει να φτάσει στο Συμβούλιο της Επικρατείας προκειμένου να θεμελιωθεί η δυνατότητα παραπομπής προδικαστικού ερωτήματος. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι απαιτείται -κατά μέσο όρο- μία πενταετία συν το χρόνο που θα απαιτηθεί για την απάντηση του ΔΕΚ³⁴. Τα δεδομένα αυτά, σε συνδυασμό με τη σοβαρότητα των επίμαχων θεμάτων (άσυλο, μετανάστευση) στη σύγχρονη εποχή σαφώς και δε συνάδουν με μία Ε.Ε., η οποία επιθυμεί να διαδραματίσει σημαίνοντα πολιτικό ρόλο στις διεθνείς εξελίξεις. Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηριχθεί -και όχι αδικώς- ότι το επίμαχο

³² Την άποψη αυτή έχουν κυρίως όσοι συντάσσονται με την λεγόμενη «πατριωτική» άποψη περί Συνταγματισμού.

³³ Άποψη ευρωπαίων.

³⁴ Βλ. κεφάλαιο IV για στατιστικά δεδομένα σχετικά με το χρόνο που απαιτείται για να απαντήσει το ΔΕΚ.

ζήτημα δεν αποτελεί απλώς πολιτικό κενό της Ε.Ε., αλλά έλλειψη πολιτικής διάθεσης και σθένους για την αντιμετώπιση κοινωνικά σύνθετων θεμάτων.

Τα πολιτικά όμως ελλείμματα στη διαδικασία της παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων δεν εστιάζονται αποκλειστικά στο επίπεδο του ΔΕΚ και του δικαίου της Ε.Ε. Συναντώνται, όπως αναφέρθηκε, και στη βάση του μηχανισμού παραπομπής, δηλαδή στο επίπεδο των εθνικών δικαστηρίων. Η κατάχρηση της θεωρίας περί *acte clair* αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αφού με την πρόφαση ότι πρόκειται περί μίας σαφούς πράξης, δηλαδή μίας περίπτωσης στην οποία δεν εγείρονται αμφιβολίες για το περιεχόμενο ή την εγκυρότητα του δικαίου της Ε.Ε., ο εθνικός δικαστής δύναται να αιτιολογήσει τη μη παραπομπή προδικαστικού ερωτήματος. Επομένως, η υποχρέωση παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων από τα ανώτερα εθνικά δικαστήρια, η οποία αναφέρεται στο άρθρο 234 Συνθ Ε.Κ., δεν έχει ρητό χαρακτήρα, όπως έχουμε ήδη επισημάνει.

Η καταχρηστική άσκηση της θεωρίας περί *acte clair* πηγάζει κυρίως από την ατολμία του εθνικού δικαστή να παραπέμψει στο ΔΕΚ. Η ατολμία αυτή μπορεί να οφείλεται είτε στη μη εξοικείωση του με το δίκαιο και τους μηχανισμούς της Ε.Ε., είτε στην επιθυμία του να μην «εναντιωθεί» στην εθνική έννομη τάξη και κατά παρέκταση στην εθνική εκτελεστική εξουσία. Αυτό μπορεί να γίνει απολύτως κατανοητό στην υπόθεση C-444/05 (Σταματελάκη). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο διοικητικός πρωτοδίκης, πράττοντας ορθά το καθήκον του, έθεσε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ για το αν μπορεί να υφίσταται στο εθνικό δίκαιο απόλυτη απαγόρευση καταβολής νοσηλίων από τους ασφαλιστικούς φορείς σε περιπτώσεις ασφαλισμένων που νοσηλεύτηκαν σε ιδιωτικά θεραπευτήρια άλλων κρατών της Ε.Ε. Το ερώτημα αυτό και η εκδοθείσα απάντηση του ΔΕΚ, ότι δηλαδή μία τέτοια απόλυτη απαγόρευση συνιστά παράβαση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, πέραν της νομικής τους διάστασης, έτριξαν τα θεμέλια μίας ολόκληρης κυβερνητικής πολιτικής. Όσον και αν αυτό φαντάζει υπερβολικό, πρέπει να αναλογιστούμε ότι βάσει του οικονομικού σχεδιασμού της κυβέρνησης, οι ασφαλιστικοί φορείς δεν είχαν καμία οικονομική επιβάρυνση από τη συνήθη μετάβαση των ασφαλισμένων σε ιδιωτικά θεραπευτήρια άλλων κρατών μελών προκειμένου

να αντιμετωπίσουν προβλήματα υγείας. Βάσει επομένως των νοσηλίων που εξοικονομούνταν, οι ασφαλιστικοί φορείς μπορούσαν να καλύπτουν είτε μέρος των πάγιων εξόδων τους, είτε τις συνταξιοδοτικές τους υποχρεώσεις. Με την απόφαση όμως του ΔΕΚ, είναι προφανές ότι προκλήθηκε ένα «πολιτικό ντόμινο», η κατάρρευση του οποίου αναίρεσε ουσιαστικά ένα σημαντικό τμήμα του κυβερνητικού οικονομικού σχεδιασμού.

Την ανωτέρω περιγραφείσα αναστάτωση της εκτελεστικής εξουσίας θα μπορούσε να την αποφύγει κάποιος άλλος εθνικός δικαστής προφασιζόμενος τη θεωρία της *acte clair*. Μάλιστα, για τη μη παραπομπή του, δε θα ελεγχόταν ούτε από τα εθνικά δικαστήρια, ούτε από το ΔΕΚ. Από την άλλη όμως πλευρά, σε μία τέτοια περίπτωση η κ. Σταματελάκη θα είχε υποστεί μία παραβίαση του δικαίου της Ε.Ε. σε βάρος των οικονομικών της συμφερόντων, χωρίς μάλιστα να διαθέτει άλλο τρόπο δικαίωσης. Τέτοιες περιπτώσεις δε συνιστούν πολιτικές απλώς αδυναμίες της Ε.Ε. αλλά μείζονα πολιτικά κενά, τα οποία οφείλουν να προβληματίσουν άμεσα τα κράτη μέλη που επιθυμούν την πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε.

Ολοκληρώνοντας το παρόν κεφάλαιο, θα μπορούσαμε συμπερασματικά να πούμε ότι η πολιτική διάσταση του μηχανισμού παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων έχει να επιδείξει εντονότερα σημεία νεολειτουργισμού, που τείνουν προς την ενοποίηση της Ε.Ε. Βεβαίως, επισημάνθηκαν αρνητικές πτυχές και σοβαρά πολιτικά ελλείμματα, τα οποία αφενός απαιτούν άμεση θεσμοθέτηση, και αφετέρου υπογραμμίζουν την ανάγκη εμπέδωσης της ευρωπαϊκής κουλτούρας σε όλα τα επίπεδα της Ε.Ε. προκειμένου να εξαλειφθεί σταδιακά η αντιπαράθεση εθνικού-ευρωπαϊκού και οι όποιες σκληροπυρηνικές αναστολές περί του ότι η συμμόρφωση ενός κράτους μέλους με τα ευρωπαϊκά δεδομένα συνεπάγεται υποχρεωτικά απώλεια εθνικής κυριαρχίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί και πάλι η υπόθεση C-444/05 (Σταματελάκη) κατά την οποία ο διοικητικός δικαστής του Πρωτοδικείου Αθηνών ξεπέρασε τα στενά εθνικά όρια και ενήργησε πρωτίστως ως ευρωπαίος δικαστής συμβάλλοντας στην ενότητα του δικαίου της Ε.Ε. και τη δικαίωση της ευρωπαϊκής συμπολίτισσας του.

Ανήκοντας σε αυτούς που θεωρούν ότι η Ε.Ε., αργά αλλά σταθερά, κινείται προς την πολιτική και ειδικότερα προς τη συνταγματική της ενοποίηση³⁵, φρονούμε ότι τα όποια πολιτικά ελλείμματα που αναφέραμε, οφείλονται στην σχετικά πρόσφατη -σύμφωνα πάντα με τα πολιτικά και πολιτειακά δεδομένα- γέννηση της Ένωσης και στην οργανική πολυσυλλεκτικότητα της.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, ο μηχανισμός παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων αποτελεί ένα νεολειτουργικό παράγοντα, ο οποίος συμβάλλει στη συνταγματική ενοποίηση της Ε.Ε. αφού, όπως θα αναλυθεί εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο, διαδραματίζει ρόλο διάχυτου και παρεμπόδιου ελέγχου, ανάλογο με αυτόν που συναντάται σε επίπεδο ελέγχου της συνταγματικότητας των εθνικών δικαίων.

IV. Η ελληνική περίπτωση από νομική αλλά κυρίως από πολιτική σκοπιά

³⁵ Η άποψη αυτή αναπτύχθηκε αναλυτικώς στην μεταπτυχιακή εργασία με τίτλο «Ο Νέος Συνταγματισμός στα πλαίσια της Ε.Ε.» που εκπονήθηκε από τον γράφοντα κατά το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2007-2008 στο μάθημα «Θεωρίες της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης» με διδάσκοντα καθηγητή τον Δημήτρη Ν. Χρυσόχου.

Έχοντας εξετάσει τόσο τη νομική/διαδικαστική, όσο και την πολιτική διάσταση του μηχανισμού παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων, στο παρόν κεφάλαιο θα προβούμε στη μελέτη της ελληνικής περίπτωσης, παρουσιάζοντας στατιστικά δεδομένα που αντλήθηκαν από τα προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία έχουν θέσει τα ελληνικά δικαστήρια στο ΔΕΚ.

Στόχος είναι αφενός η αποτύπωση της ελληνικής πραγματικότητας, και αφετέρου η εμβάθυνση στην πολιτική διάσταση των προδικαστικών ερωτημάτων, όχι βάσει θεωρητικών μοντέλων, αλλά μέσω υποθέσεων που έχουν απασχολήσει το ΔΕΚ στο παρελθόν.

Παραθέτοντας την «ταυτότητα» της έρευνας μας, οφείλουμε πρωτίστως να προσδιορίσουμε την υπό εξέταση χρονική περίοδο η οποία ξεκινά με την ένταξη της χώρας μας στην Ε.Ε. (1981) και ολοκληρώνεται σήμερα, το έτος 2009. Τα προδικαστικά επομένως ερωτήματα που τέθηκαν από τα ελληνικά δικαστήρια κατά την ανωτέρω περίοδο θα αποτελέσουν το υπό εξέταση αντικείμενο μας.

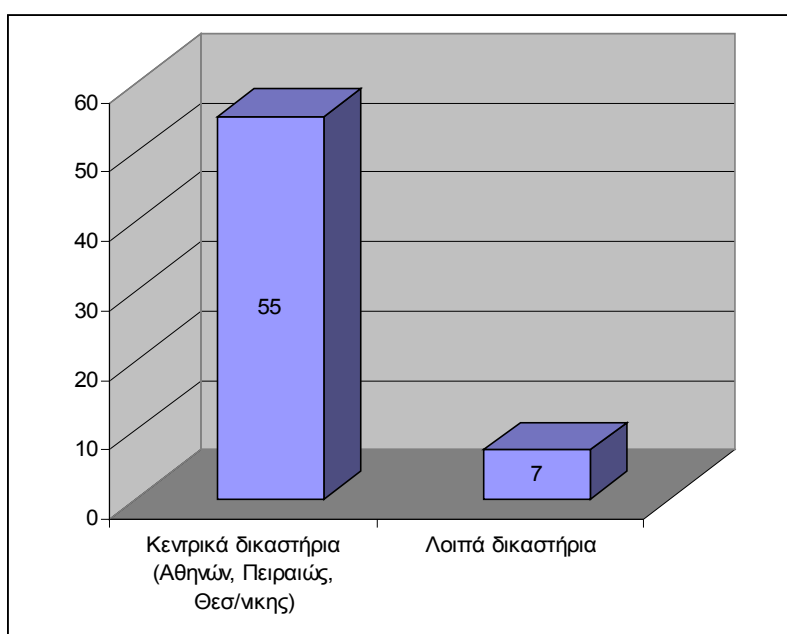
Πηγή της έρευνας μας είναι η EUR-Lex³⁶. Δεδομένου μάλιστα ότι δεν υπάρχει καμία άλλη επίσημη καταγραφή των ελληνικών προδικαστικών ερωτημάτων, πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετές -έως και σήμερα- δημοσιευμένες αναφορές βασίζονται σε ανακριβή στοιχεία.

Με την παρούσα εργασία, επιχειρείται για πρώτη φορά η συστηματική καταγραφή και αξιολόγηση των προδικαστικών ερωτημάτων της χώρας μας. Για το λόγο αυτό, οφείλουμε να επισημάνουμε σχετικά με την EUR-Lex ότι πρόκειται για μία νομική πηγή που συνεχώς ανανεώνεται και εμπλουτίζεται. Δεν αποκλείεται επομένως μελλοντικά να καταχωρηθούν και άλλα προδικαστικά ερωτήματα της υπό εξέταση περιόδου, που έως σήμερα, για καθαρά τεχνικούς λόγους (π.χ. μετάφραση), δεν περιέχονται σε αυτήν.

³⁶ Συγκεκριμένα βλ. <http://eur-lex.europa.eu/Result.do?idReq=2&page=1> επ.

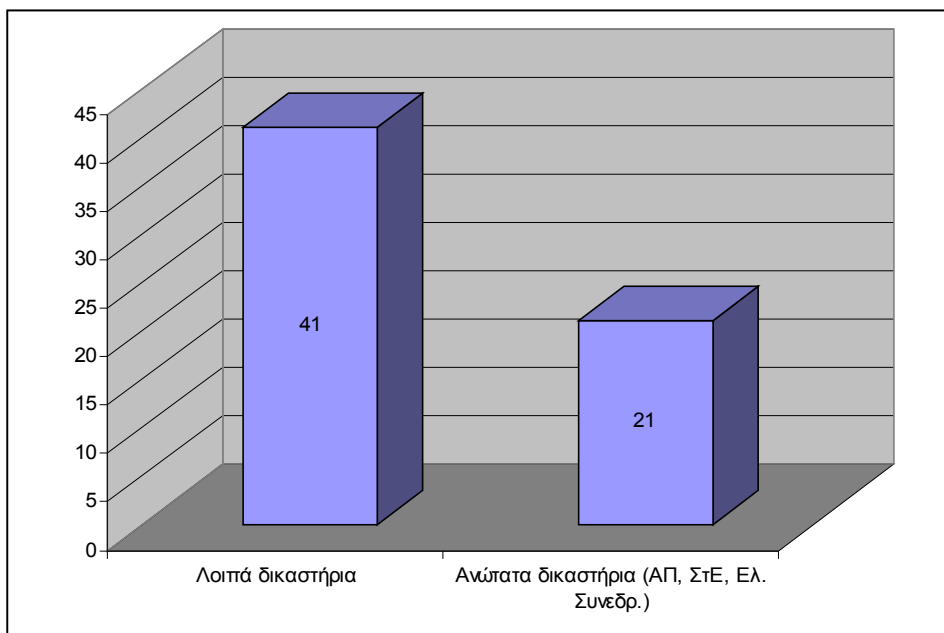
Για την ακρίβεια της ταυτότητας της έρευνας μας αναφέρουμε ότι, τα στοιχεία που παρατίθενται βασίζονται στην ενημέρωση που είχε η EUR-Lex έως την 24^η Απριλίου 2009.

Τα προδικαστικά ερωτήματα που προέκυψαν από την έρευνα ανέρχονται σε εξήντα πέντε εκ των οποίων δύο στερούνται κειμένου³⁷. Μέσω των γραφημάτων και των αναφορών που ακολουθούν, θα παρουσιαστούν τα σπουδαιότερα δεδομένα που εξήχθησαν από την έρευνα με σκοπό να εντοπιστούν οι πολιτικές διαστάσεις του μηχανισμού παραπομπής.

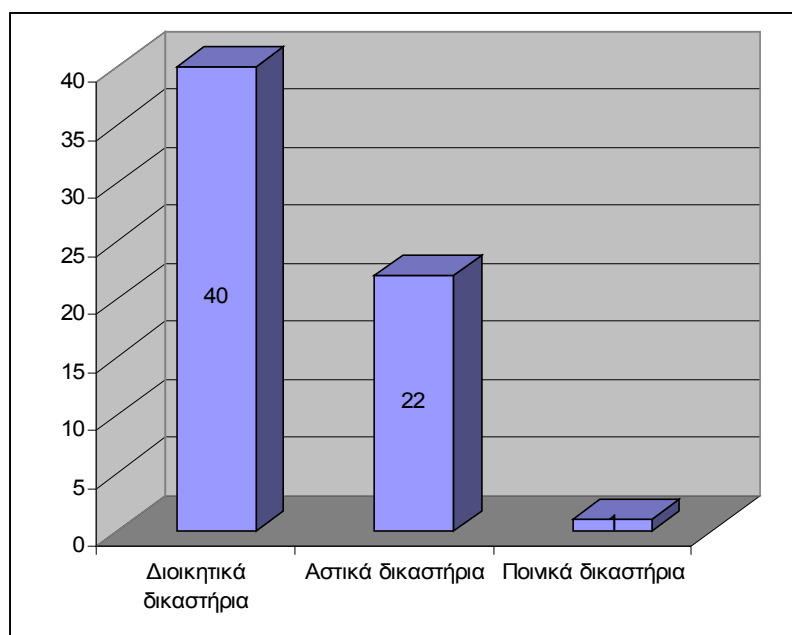

Γράφημα 1 : Κατηγοριοποίηση των ελληνικών δικαστηρίων που έθεσαν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΚ βάσει του γεωγραφικού προσδιορισμού τους.

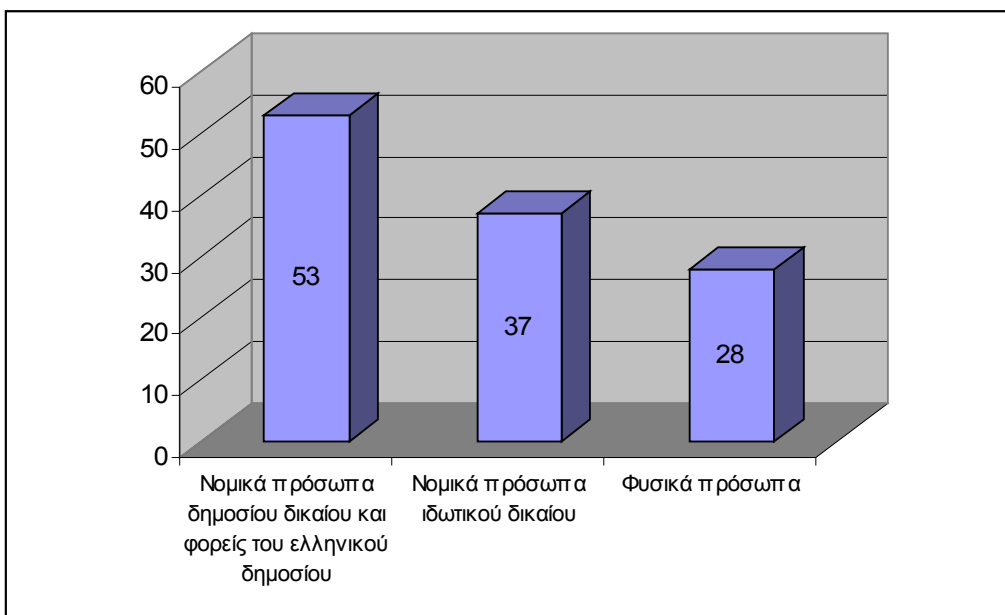
³⁷ i) υπόθεση C-260/89 και ii) συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-19/90 και C-20/90.

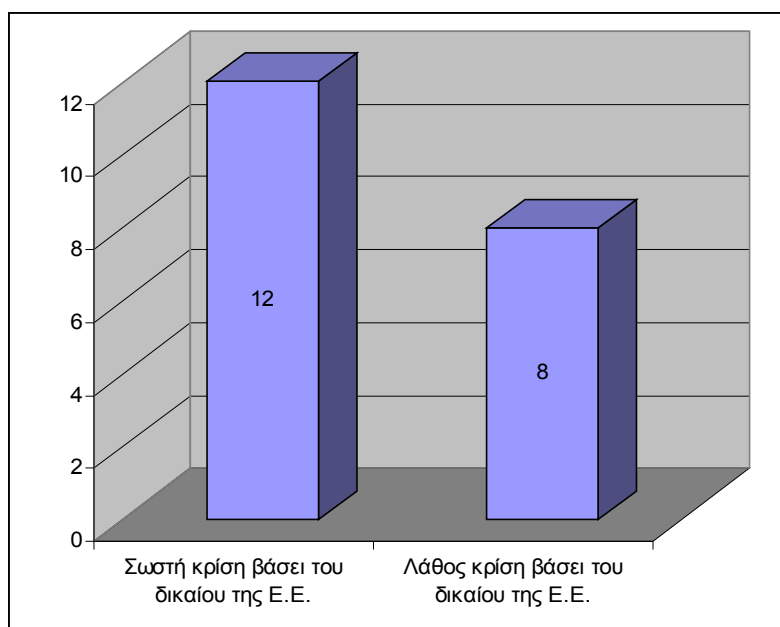
Γράφημα 2 : Κατηγοριοποίηση των ελληνικών δικαστηρίων που έθεσαν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΚ βάσει του βαθμού τους.

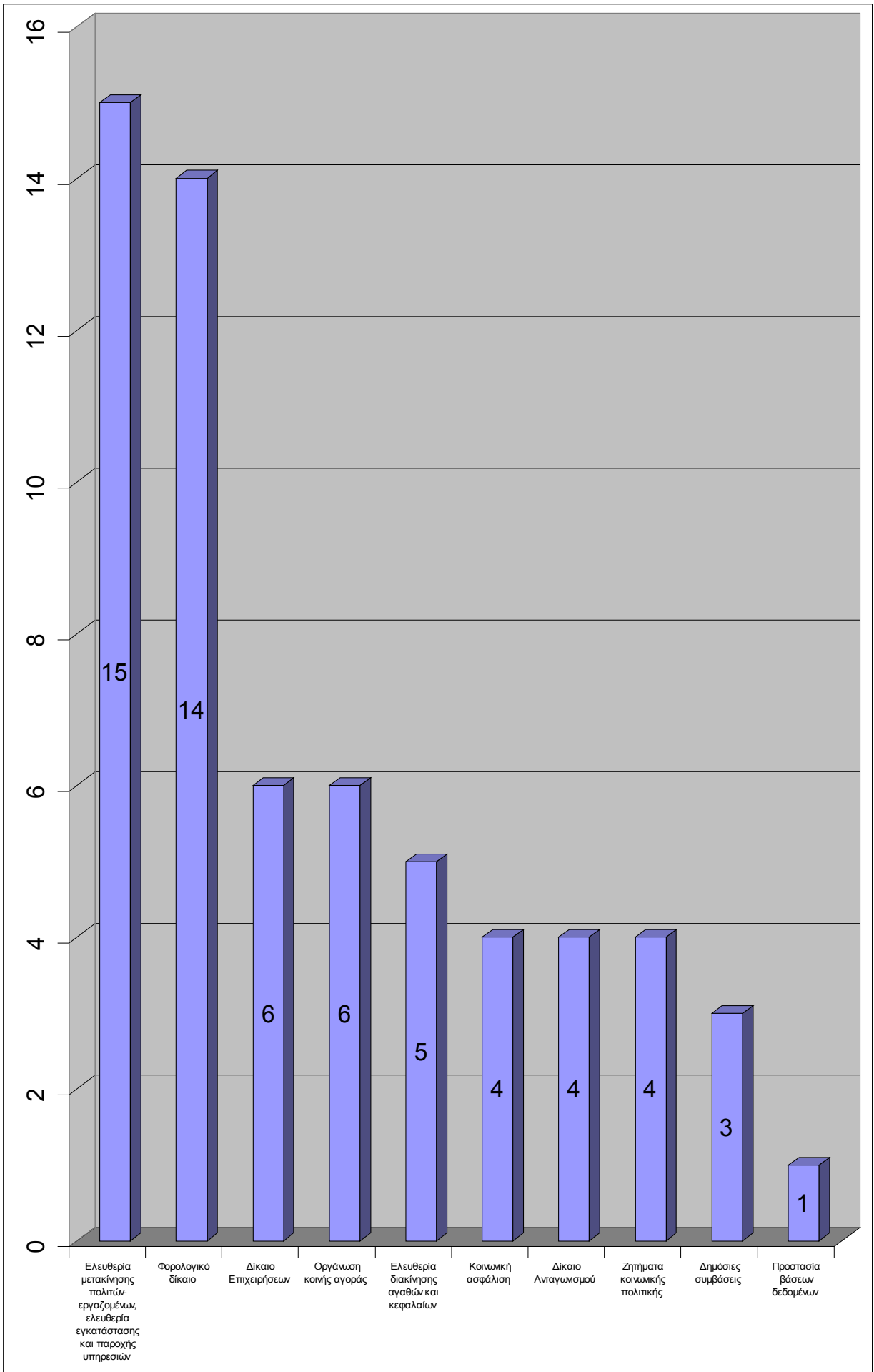
Γράφημα 3 : Κατηγοριοποίηση των ελληνικών δικαστηρίων που έθεσαν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΚ βάσει της δικαιοδοσίας τους.

Γράφημα 4 : Κατηγοριοποίηση των διαδικών που ενεπλάκησαν σε παραπομπή προδικαστικών ερωτημάτων ανάλογα με το εάν πρόκειται για φυσικά ή νομικά πρόσωπα, δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικού δικαίου.

Γράφημα 5 : Η κρίση των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων ελληνικών δικαστηρίων επί του δικαίου της Ε.Ε. στις περιπτώσεις που εκδώσανε απόφαση και το σχετικό προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΚ τέθηκε μεταγενέστερα από ανώτερο ελληνικό δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε κατόπιν ασκήσεως ένδικου μέσου.

Γράφημα 6 : Κατηγοριοποίηση των ελληνικών προδικαστικών ερωτημάτων βάσει του αντικειμένου τους.

Σχετικά με το τελευταίο γράφημα σημειώνουμε ότι τα ελληνικά δικαστήρια, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, έθεταν περισσότερα του ενός προδικαστικά ερωτήματα προς το ΔΕΚ με συνέπεια σε αρκετές υποθέσεις να ανακύπτουν ζητήματα που άπτονται συγχρόνως περισσότερων τομέων (π.χ. ελευθερία διακίνησης αγαθών και φορολογικό δίκαιο)³⁸.

Επίσης, δύο ιδιαίζουσες υποθέσεις που απασχόλησαν το ΔΕΚ με αφορμή ελληνικά προδικαστικά ερωτήματα, και οι οποίες δεν κατηγοριοποιήθηκαν στο ανωτέρω γράφημα λόγω της ιδιαιτερότητας τους είναι:

i) η υπόθεση C-292/05 Ειρήνη Λεχουρίτου κ.λπ. κατά Δημοσίου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στην οποία τέθηκε το ζήτημα αν η σύμβαση των Βρυξελλών δύναται να έχει ισχύ σε περίπτωση που ζητείται αστική αποζημίωση από άλλο κράτος μέλος για περίοδο ένοπλων επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα η υπόθεση αφορούσε τη σφαγή αμάχων από στρατιώτες των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων, η οποία διαπράχθηκε στις 13 Δεκεμβρίου 1943, θύματα της οποίας υπήρξαν 676 κάτοικοι του Δήμου Καλαβρύτων.

ii) οι συνεκδικαζόμενες υποθέσεις 106 έως 120/87 Αστερίς ΑΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα την Αθήνα κ.λπ. κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, εκπροσωπούμενης από τον Υπουργό Οικονομικών και Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, εκπροσωπούμενης από τον πρόεδρο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, κατά τις οποίες ζητήθηκε από τα εθνικά δικαστήρια η επιδίκαση ευθύνης του κράτους μέλους (Ελλάδος) σε συνδυασμό με την ευθύνη της Κοινότητας.

³⁸ Βλ. ενδεικτικά συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-485/93 και C-486/93 Μαρίας Σμιτζή και Δήμου Κω.

Στο πρώτο γράφημα παρατηρείται ότι η συντριπτική πλειοψηφία των προδικαστικών ερωτημάτων προέρχεται από τα δικαστήρια Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης. Το γεγονός αυτό σχετίζεται σαφώς και σε πολύ μεγάλο βαθμό με τη φύση των υποθέσεων δεδομένου ότι, στα ανωτέρω αστικά κέντρα, παρατηρείται το μεγαλύτερο ποσοστό της επιχειρηματικής δράσης και των διεθνών συναλλαγών.

Όμως, αν θέλουμε να διερευνήσουμε βαθύτερα το εν λόγω στατιστικό μέγεθος, δε θα πρέπει να παραβλέψουμε τον πιθανό παράγοντα της μη εξοικείωσης των «δικαστών της περιφέρειας³⁹» με το δίκαιο της Ε.Ε. και κατά παρέκταση με το μηχανισμό παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων. Οι ελάχιστες παραπομπές από περιφερειακά δικαστήρια -τη στιγμή μάλιστα που το δίκαιο της Ε.Ε. ρυθμίζει πλέον τομείς που αφορούν το σύνολο των πολιτών όπως είναι η κοινωνική ασφάλιση και η εργασία- είναι γεγονός που ενισχύει το ανωτέρω ενδεχόμενο και επιβάλλει τη συστηματικότερη ενημέρωση όλων ανεξαιρέτως των εθνικών δικαστών για το δίκαιο της Ε.Ε. και την εξέλιξη του.

Ωστόσο, θετικό στοιχείο αποτελεί ο μεγάλος αριθμός προδικαστικών ερωτημάτων που προήλθαν από πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια δικαστήρια, όπως το δεδομένο αυτό προκύπτει από το 2^ο γράφημα. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνει την ανεξαρτησία και τη δυναμική των δικαστηρίων αυτών, τα οποία θέτουν ερωτήματα προς το ΔΕΚ δίχως να ελέγχονται ή να δέχονται την έγκριση των ανώτερων εθνικών δικαστηρίων. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι οποιοσδήποτε⁴⁰ εθνικός δικαστής μπορεί μέσω παραπομπής προδικαστικού ερωτήματος να ζητήσει ερμηνεία για το δίκαιο της Ε.Ε. και να «ελέγξει» αν το εθνικό του δίκαιο συμβαδίζει και εναρμονίζεται με τα ευρωπαϊκά δεδομένα.

³⁹ Σημειώνουμε σε αυτό το σημείο ότι, βάσει της ελληνικής πραγματικότητας είναι πολύ πιθανό κάποιος δικαστής να μην έχει υπηρετήσει ποτέ σε κεντρικά δικαστήρια της χώρας.

⁴⁰ Σημειώνουμε ότι σε δύο περιπτώσεις προδικαστικά ερωτήματα τέθηκαν από Ειρηνοδίκη! Βλ. i) υπόθεση C-196/02 Βασιλική Νικολούδη κατά Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος ΑΕ και ii) υπόθεση C-324/96 εταιρείας Οδέττη Νίκου Πετρίδη Ανώνυμος Καπνεμπορική ΑΕ και Αθανασίας Σίμου κ.λπ.

Όπως επιγραμματικά αναφέραμε στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου, η συγκεκριμένη λειτουργία των προδικαστικών ερωτημάτων αποτελεί κατ' ουσίαν ένα διάχυτο και παρεμπόδιτο έλεγχο του δικαίου της Ε.Ε. Όπως δηλαδή στο εθνικό μας δίκαιο όλα αδιακρίτως τα δικαστήρια, με αφορμή τις ενώπιον τους υποθέσεις, ελέγχουν το κατά πόσο οι ελληνικοί νόμοι συμβαδίζουν με τις συνταγματικές επιταγές, κατ' ανάλογο τρόπο όλα τα εθνικά δικαστήρια έχουν τη δυνατότητα να θέσουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ, ώστε να εξακριβώσουν -σε περίπτωση αμφιβολίας- αν οι ελληνικοί νόμοι που καλούνται να εφαρμόσουν σε μία υπόθεση εναρμονίζονται με το δίκαιο της Ε.Ε. Άλλωστε, από άποψη ορολογίας, αν δεν είχε καταψηφιστεί το σχέδιο της συνταγματικής συνθήκης θα μπορούσαμε να λέγαμε, όχι κατ' αναλογία αλλά κατ' ακρίβεια, ότι τα προδικαστικά ερωτήματα επιτελούν ρόλο συνταγματικού ελέγχου στην Ε.Ε.

Μάλιστα, ο έλεγχος από τα κατώτερα δικαστήρια φαίνεται να είναι αποτελεσματικότερος στο δίκαιο της Ε.Ε. δεδομένου ότι σε εθνικό επίπεδο τα κατώτερα δικαστήρια -αν και έχουν τη δυνατότητα- δεν επιδεικνύουν συχνά την αποφασιστικότητα να ασκήσουν τον αντίστοιχο έλεγχο συνταγματικότητας, αφήνοντας τις περισσότερες φορές το προνόμιο αυτό στα ανώτατα δικαστήρια.

Ο λόγος που παρατηρείται αυτή η διαφοροποίηση μεταξύ εθνικού και ευρωπαϊκού επιπέδου είναι πιθανότατα η «θεσμική κάλυψη» που προσφέρει το ΔΕΚ στους εθνικούς δικαστές. Με τον όρο «θεσμική κάλυψη» αναφερόμαστε στο ότι, σε αντίθεση με το συνταγματικό έλεγχο, που την ευθύνη του ελέγχου φέρει ακέραια το εθνικό δικαστήριο, σε επίπεδο προδικαστικών ερωτημάτων, η κρίση για το εάν μία εθνική διάταξη εναρμονίζεται με το δίκαιο της Ε.Ε. επαφίεται στην κρίση του ΔΕΚ, η οποία, εν συνεχεία, είναι δεσμευτική για τον εθνικό δικαστή.

Το γεγονός αυτό, ασφαλώς και προσδίδει πολιτική διάσταση στο μηχανισμό υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων αφού κάθε εθνικός δικαστής που θεωρεί ότι παραβιάζεται το δίκαιο της Ε.Ε. δύναται να θέσει το κατάλληλο ερώτημα στο ΔΕΚ ώστε αυτό να αποφανθεί αρμοδίως. Η δυνατότητα αυτή αναλύθηκε εκτενώς στο κεφάλαιο ΙΙΙ.

Βεβαίως, θα μπορούσε ορθά να αντιτείνει κάποιος ότι, σε περίπτωση μη εναρμόνισης της εγχώριας έννομης τάξης με το δίκαιο της Ε.Ε., ο εθνικός δικαστής μπορεί άμεσα να εφαρμόσει το δίκαιο της Ένωσης χωρίς να απαιτείται η χρονοβόρα διαδικασία της παραπομπής προδικαστικού ερωτήματος. Ο ισχυρισμός αυτός είναι απολύτως σωστός. Μάλιστα, από νομική σκοπιά, εξυπηρετεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την οικονομία της δίκης. Η πολιτική όμως διάσταση, την οποία διερευνούμε στην παρούσα εργασία και η οποία δεν μπορεί να αποτυπωθεί πάντοτε με στατιστικά δεδομένα, επιβάλλει να αναλογιστούμε ότι για τον εθνικό δικαστή είναι ευκολότερο να παρακάμψει το εθνικό δίκαιο μέσω μίας δεσμευτικής απόφασης του ΔΕΚ παρά μέσω μίας προσωπικής κρίσης σε εθνικό επίπεδο. Για παράδειγμα, σε μία σειρά φορολογικών υποθέσεων⁴¹ που απασχόλησαν τα εθνικά μας δικαστήρια, οι επιβαλλόμενοι φόροι αποτελούσαν παραβίαση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων εις βάρος προϊόντων που προέρχονταν από άλλα κράτη μέλη. Με τους φόρους αυτούς, είναι προφανές ότι υλοποιούνταν η κυβερνητική οικονομική πολιτική συγκομιδής εσόδων μείζονος σημασίας για τη χώρα μας, η οποία αντιμετώπιζε χρόνια δημοσιονομικά προβλήματα. Είναι ευνόητο επομένως, ότι ένας εθνικός δικαστής, ο οποίος εντοπίζει την ανωτέρω παραβίαση του δικαίου της Ε.Ε., είναι πιθανότερο να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα παρά να αναλάβει άμεσα και προσωπικά την ευθύνη της μη εφαρμογής του εθνικού δικαίου ή, με άλλα λόγια, τη μη εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής.

Αναμφισβήτητα, η ανωτέρω διαπίστωση δεν είναι η πλέον αισιόδοξη για την ευρωπαϊκή συνειδητοποίηση και κατά συνέπεια για την πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε. Σε κάθε περίπτωση όμως, ο μηχανισμός παραπομπής προδικαστικών ερωτημάτων αποτελεί ένα από τα αποτελεσματικότερα μέσα για την επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου.

Από το 3^ο γράφημα διαπιστώνεται ότι η πλειοψηφία των υποθέσεων, κατά την εκδίκαση των οποίων υποβλήθηκαν προδικαστικά ερωτήματα, ήταν διοικητικής φύσεως.

⁴¹ Βλ. ενδεικτικά υπόθεση C-228/98 Χαραλάμπους Δούνια και Υπουργού Οικονομικών.

Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα που προήλθαν από τα διοικητικά δικαστήρια της χώρας μας ήταν σχεδόν διπλάσια από τα ερωτήματα των αστικών δικαστηρίων. Όπως είναι γνωστό, τα διοικητικά δικαστήρια επιλαμβάνονται διαφορών στις οποίες ο ένας εκ των διαδίκων είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου (ν.π.δ.δ.), δηλαδή το ελληνικό δημόσιο ή φορείς και όργανα αυτού. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι διοικητικές διαφορές είναι διαφορές που ανακύπτουν μεταξύ του κράτους και των ιδιωτών σε μία σειρά τομέων στους οποίους εμπλέκεται ο κρατικός φορέας, όπως παραδείγματος χάριν είναι η κοινωνική ασφάλιση, η φορολόγηση, οι δημόσιες συμβάσεις κτλ.

Τα ανωτέρω καταμαρτυρούν με απερίφραστο τρόπο ότι το ελληνικό κράτος σε ένα σημαντικό αριθμό δραστηριοτήτων του δεν εναρμονίζεται με το δίκαιο της Ε.Ε., με αποτέλεσμα πολύ συχνά τα διοικητικά δικαστήρια να θεωρούν αναγκαία την παραπομπή προδικαστικών ερωτημάτων προς το ΔΕΚ προκειμένου να διευκρινιστούν τα επίμαχα σημεία της πολιτικής και πρακτικής που ακολουθεί ο δημόσιος τομέας της χώρας μας.

Περαιτέρω δε, από το 4^ο γράφημα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι το ελληνικό δημόσιο, και οι φορείς υπό την εποπτεία του, ενεπλάκησαν ως διάδικοι σε 53 από τις 65 περιπτώσεις προδικαστικών ερωτημάτων που ερευνήσαμε. Το στοιχείο αυτό σημαίνει ότι το ελληνικό κράτος δε συμμορφώνεται με το δίκαιο και την κατεύθυνση της Ε.Ε., όχι μόνο κατά τη διοικητική του δράση, αλλά και σε άλλες πτυχές της δραστηριότητάς του, με αποτέλεσμα ακόμη και σε αστικές διαφορές με το δημόσιο να απαιτείται η συνδρομή του ΔΕΚ.

Με τη δεδομένη εικόνα, δύσκολα μπορεί να γίνει λόγος για θετική συμβολή της χώρας μας στην προσπάθεια πολιτικής ενοποίησης της Ε.Ε. Για να είμαστε όμως ακριβοδίκαιοι, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι παρόμοια φαινόμενα παρατηρούνται και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες μέσω αυτής της «αντιευρωπαϊκής» τακτικής προσπαθούν είτε να επιβεβαιώσουν την εναπομείνουσα εθνική κυριαρχία τους, είτε να επιτύχουν εσωτερικούς στόχους. Προσωπική μας άποψη είναι ότι το σύνδρομο της απώλειας της εθνικής κυριαρχίας εξαλείφεται σταδιακά μεταξύ των κρατών μελών, τα οποία

συνειδητοποιούν ότι οι διεθνείς συνθήκες επιβάλλουν την ύπαρξη μίας δυνατής Ε.Ε. Ο λόγος επομένως που προβαίνουν σε μέτρα και ρυθμίσεις, που δε συνάδουν με το δίκαιο της Ε.Ε. είναι κυρίως η επίτευξη εγχώριων στόχων. Για παράδειγμα, δεν είναι τυχαίο ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των ελληνικών προδικαστικών ερωτημάτων αφορούσε ζητήματα φορολογικής φύσεως και ελευθερίας μετακίνησης εργαζομένων. Είναι προφανές ότι οι ανωτέρω τομείς αφορούν είτε την προσπάθεια συγκομιδής εσόδων του κράτους, είτε την προσπάθεια να διατηρηθούν σταθερά τα ποσοστά ανεργίας αποκλειστικά των ημεδαπών (ψηφοθηρικοί λόγοι). Πρόκειται δηλαδή, για μέτρα καθαρά εθνικού οφέλους σε καθημερινούς τομείς και όχι σε επίπεδο εθνικής κυριαρχίας. Η στάση αυτή των κρατών μελών δε θέτει υπό αμφισβήτηση την Ε.Ε. αλλά και από την άλλη δε συμβάλλει στην πολιτική της ενοποίηση. Τέτοιες νοοτροπίες είναι βέβαιο ότι καθλώνουν την Ε.Ε. χωρίς να αφήνουν περιθώρια περαιτέρω εξέλιξης της.

Από το 6^ο γράφημα μπορεί κάποιος να αντλήσει αισιόδοξα μηνύματα για το δίκαιο της Ε.Ε. και τη διεύρυνση του κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Ας μην ξεχνάμε ότι η Ε.Ε. ξεκίνησε ως μία καθαρά οικονομική κοινότητα, ενώ σήμερα παρατηρούμε ότι το νομοθετικό της έργο αφορά μείζονα ζητήματα όπως η κοινωνική ασφάλιση, η ισότητα, οι ελευθερίες μετακίνησης, εγκατάστασης και εργασίας.

Συγκεκριμένα, από το γράφημα παρατηρούμε ότι σε 15 περιπτώσεις τα ελληνικά προδικαστικά ερωτήματα είχαν ως αντικείμενο τους την ελευθερία μετακίνησης των ευρωπαϊών πολιτών και εργαζομένων, καθώς επίσης την ελευθερία εγκατάστασης τους για την παροχή εργασίας. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα ανωτέρω ζητήματα αποτελούν την κινητήρια οικονομική δύναμη της Ε.Ε., χωρίς να εμπεριέχεται κάποιο αξιολογικό πολιτικό στοιχείο σε αυτά. Η πολυπλοκότητα όμως της σύγχρονης εποχής, όπως αποτυπώνεται μέσα

από τα προδικαστικά ερωτήματα⁴² και τις αποφάσεις του ΔΕΚ, αποδεικνύει ότι η πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε. διέρχεται σε μεγάλο βαθμό μέσα και από τον συγκεκριμένο τομέα.

Ειδικότερα, στις υποθέσεις που αναφέρονται στην 42^η υποσημείωση, το ΔΕΚ, απαντώντας στο ερώτημα αν θα πρέπει να δίδεται άδεια ασκήσεως επαγγέλματος σε πτυχιούχους άλλου κράτους μέλους, αποφαινεται θετικά, βασιζόμενο στην νομοθεσία της Ε.Ε. σχετικά με την αμοιβαία εμπιστοσύνη που πρέπει να υπάρχει μεταξύ των κρατών μελών στον τομέα της «επαγγελματικής» εκπαίδευσης. Μέτρα αναπληρώσεως (δηλ. πρόσθετες προϋποθέσεις), μπορούν να απαιτήσουν τα κράτη μέλη μόνο στην περίπτωση που η αναγκαιότητα τους έχει ρυθμιστεί νομοθετικά. Οφείλουμε να αναφέρουμε για την περίπτωση της Ελλάδος, ότι το ΔΙΚΑΤΣΑ, πλέον Δ.Ο.Α.Τ.Α.Π., δεν αποτελεί μέτρο αναπληρώσεως δηλαδή μέτρο «επαγγελματικής» πιστοποίησης αλλά οργανισμό «ακαδημαϊκής» πιστοποίησης. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι σε περιπτώσεις όπως αυτή του μηχανολόγου μηχανικού κ. Περού κατά του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος (υπόθεση C-141/04), το κράτος μέλος, εν προκειμένω η Ελλάδα, υποχρεούται να παράσχει άδεια ασκήσεως νομοθετικά κατοχυρωμένου επαγγέλματος, αναγνωρίζοντας την κατάρτιση που έλαβε ο ευρωπαίος πολίτης κατά τη φοίτηση του σε αναγνωρισμένη σχολή άλλου κράτους της Ε.Ε. Εάν έχουν προβλεφθεί -σε χρόνο προγενέστερο- μέτρα αναπληρώσεως, αυτό αποτελεί άλλο ζήτημα για το οποίο τα κράτη μέλη διαθέτουν τη σχετική δυνατότητα. Στην περίπτωση της χώρας μας πάντως, η παραπομπή στον Δ.Ο.Α.Τ.Α.Π. δε μπορεί να προταθεί ως μέτρο αναπληρώσεως σε περιπτώσεις που ζητείται η επαγγελματική και όχι η ακαδημαϊκή αναγνώριση.

Η αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών σε θέματα επαγγελματικής κατάρτισης αποτελεί ένα σπουδαίο και τολμηρό βήμα στην προσπάθεια πολιτικής

⁴² Βλ. i) υπόθεση C-142/04-Μαρία Ασλανίδου κατά Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, ii) υπόθεση C-141/04 Μιχαήλ Πέρος κατά Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος και iii) υπόθεση C-151/07 Θεολόγος-Γρηγόριος Χατζηθανάσης κατά Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Οργανισμού Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΟΕΕΚ).

ενοποίησης αφού σε ένα μείζονος σημασίας τομέα, όπως είναι αυτός της εκπαίδευσης, γίνεται προσπάθεια να ξεπεραστούν τα εθνικά στεγανά και να δημιουργηθεί ένας πανευρωπαϊκός χώρος γνώσης και κατάρτισης, στον οποίο όλοι οι ευρωπαίοι πολίτες θα έχουν ίση πρόσβαση και δικαιώματα. Στην προσπάθεια αυτή, σαφώς και έχουν σημειωθεί αρκετά σφάλματα σε επίπεδο κεντρικού σχεδιασμού τα οποία έχουν δημιουργήσει με τη σειρά τους πολιτικά και νομοθετικά κενά. Το γεγονός αυτό όμως, δε δικαιολογεί το αίσθημα της απειλής που επικρατεί, ιδίως στη χώρα μας, από την εγκατάσταση επιστημόνων από άλλα κράτη μέλη. Το αίσθημα αυτό αποτυπώνει με τρόπο χαρακτηριστικό την έλλειψη ευρωπαϊκής νοοτροπίας και κουλτούρας, ιδιαίτερα δε, αν αναλογιστούμε ότι δεν έχουμε καμία ένσταση στο να διαπρέπουν έλληνες επιστήμονες και επιχειρηματίες σε άλλα κράτη μέλη, ενώ αντιθέτως αντιμετωπίζουμε με φόβο την είσοδο των ευρωπαίων συμπολιτών μας, στους αντίστοιχους τομείς.

Αρκετά ερωτήματα τέθηκαν και για φορολογικά ζητήματα, τα οποία αν και -κατά κύριο λόγο- έχουν οικονομικό χαρακτήρα, εντούτοις, σε αρκετές περιπτώσεις αποτέλεσαν την αιτία να αποκατασταθεί η αρχή της ισότητας και της μη διακριτικής μεταχείρισης ευρωπαίων συμπολιτών μας, στους οποίους το ελληνικό κράτος επεφύλαξε άνιση φορολογική μεταχείριση. Επίσης, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-181/04 έως C-183/04 - Elmeka NE κατά Υπουργού Οικονομικών, κατά τις οποίες ο φορολογούμενος δικαιολογημένα θεωρούσε ότι δεν υφίστατο φοροαπαλλαγή, πράγμα όμως που δεν ίσχυε, το ΔΕΚ επικαλέστηκε και εφάρμοσε τη σπουδαία αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου των ευρωπαίων πολιτών, την οποία έως τότε, τα ελληνικά πρωτοβάθμια δικαστήρια ερμήνευαν ασφυκτικά στενά.

Εξαιρουμένων των δύο ανωτέρω τομέων, τα υπόλοιπα προδικαστικά ερωτήματα κατανεμήθηκαν κατά τρόπο σχετικά ομοιόμορφο στους υπόλοιπους τομείς που αναφέρονται στο γράφημα. Εξ αυτών, ορισμένοι έχουν αμιγώς οικονομικό χαρακτήρα (Δίκαιο Επιχειρήσεων, Προστασία βάσεων δεδομένων, Ελευθερία διακίνησης αγαθών και κεφαλαίων, Δίκαιο Ανταγωνισμού, Δημόσιες συμβάσεις, Οργάνωση κοινής αγοράς) και

ορισμένοι κοινωνικό (Ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, Κοινωνική ασφάλιση). Επειδή, όπως επανειλημμένως αναφέραμε, στόχος μας είναι ο εντοπισμός της πολιτικής διάστασης, που προκύπτει μέσα από τα προδικαστικά ερωτήματα, θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να συνοψίσουμε τα σημεία, τα οποία αποτελούν βήματα καθιέρωσης της Ε.Ε. ως πολιτικής οντότητας και ταυτόχρονης υπέρβασης των εθνικών εμποδίων στην πορεία εναρμόνισης του δικαίου της Ένωσης.

Ένα πρώτο χαρακτηριστικό παράδειγμα αφορά τις ομαδικές απολύσεις⁴³ με απόφαση του εργοδότη λόγω διακοπής των δραστηριοτήτων της επιχείρησης. Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα συχνό τα τελευταία χρόνια τόσο λόγω της μεταφοράς των επιχειρήσεων σε χώρες με φτηνότερο εργατικό δυναμικό, όσο και των γενικότερων περικοπών στις οποίες προβαίνουν. Προκειμένου να μη διαταράσσεται αιφνιδιαστικά το κοινωνικοοικονομικό καθεστώς μίας περιοχής, η οποία πλήττεται από ομαδικές απολύσεις, η Ε.Ε. με τις οδηγίες της 75/129 και 98/59 θέτει ένα πλαίσιο διαβουλεύσεων και ενημέρωσης των εργαζομένων προς ανεύρεση της καλύτερης δυνατής λύσης και κατοχύρωσης των δικαιωμάτων τους. Αναφέρεται επίσης ρητά ότι οι εν λόγω οδηγίες δεν εφαρμόζονται σε περιπτώσεις που οι απολύσεις προήλθαν κατόπιν δικαστικών αποφάσεων.

Τα πρωτοβάθμια ελληνικά δικαστήρια (Πρωτοδικείο, Εφετείο), στην μεν πρώτη υπόθεση (C-270/05 - Αθηναϊκή Χαρτοποιία ΑΕ κατά Λ. Παναγιωτίδη κ.λπ.) δεν ενέταξαν στην έννοια της επιχείρησης τις αυτοτελείς περιφερειακές μονάδες παραγωγής που διαθέτουν οι επιχειρήσεις, ενώ στη δεύτερη υπόθεση (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-187/05 έως C-190/05 Γεώργιος Αγοραστούδης κ.λπ. κατά Goodyear Ελλάς ΑΒΕΕ) προέβησαν σε προκλητική παρερμηνεία των ευρωπαϊκών οδηγιών. Συγκεκριμένα, όπως εύκολα προκύπτει, σκοπός των οδηγιών είναι η κατοχύρωση των εργαζομένων που απολύονται ομαδικά από τον εργοδότη τους. Μάλιστα, ο ευρωπαίος νομοθέτης διευκρίνισε ότι οι οδηγίες δεν έχουν

⁴³ Βλ. i) Υπόθεση C-270/05 - Αθηναϊκή Χαρτοποιία ΑΕ κατά Λ. Παναγιωτίδη κ.λπ. και ii) συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-187/05 έως C-190/05 Γεώργιος Αγοραστούδης κ.λπ. κατά Goodyear Ελλάς ΑΒΕΕ.

εφαρμογή σε περιπτώσεις απολύσεων βάσει δικαστικής απόφασης. Τη διευκρίνηση αυτή την έκανε για να καλύψει όλα τα εθνικά δίκαια, και αυτά που προβλέπουν απολύσεις κατόπιν δικαστικής απόφασης και αυτά που δεν τις προβλέπουν. Όμως, τα ελληνικά δικαστήρια, διαστρεβλώνοντας το λόγο ύπαρξης της διευκρίνησης αυτής, υποστήριξαν ότι, αφού οι οδηγίες αναφέρονται και διακρίνουν δύο τρόπους απολύσεων (δικαστικό και εξώδικο), κατά παρέκταση, έχουν εφαρμογή μόνο στα εθνικά δίκαια που προβλέπουν δύο τρόπους απολύσεων ! Με άλλα λόγια, τα ελληνικά δικαστήρια θεώρησαν εσφαλμένα ότι, σε περιπτώσεις όπως το ελληνικό εθνικό δίκαιο, στο οποίο δεν προβλέπονται απολύσεις βάσει δικαστικής αποφάσεως, οι εργαζόμενοι που απολύονται από τον εργοδότη τους δεν εντάσσονται στο ίδιο προστατευτικό πλαίσιο με τους ευρωπαίους συμπολίτες τους, που τυγχάνει το εθνικό τους δίκαιο να προβλέπει απολύσεις με δικαστική απόφαση !

Το ΔΕΚ, ερμηνεύοντας με κοινωνικά κριτήρια το δίκαιο της Ε.Ε., αποφάνθηκε ότι οι διαβουλεύσεις πρέπει να διεξάγονται σε όλα τα κράτη μέλη, ανεξάρτητα αν τα εθνικά δίκαια προβλέπουν ή όχι, απολύσεις κατόπιν δικαστικών αποφάσεων. Επίσης, επιδιώκοντας την ευρύτερη δυνατή προστασία των εργαζομένων ενέταξε στην έννοια των επιχειρήσεων και τις αυτόνομες περιφερειακές μονάδες με αποτέλεσμα, όταν και αυτές διακόπτουν τη δραστηριότητα τους, να απαιτούνται διαβουλεύσεις εργοδότη και εργαζομένων.

Πολιτικά συμπεράσματα εξάγονται επίσης από το γεγονός ότι τα πρωτοβάθμια δικαστήρια, και στις δύο περιπτώσεις, αποφάσισαν λανθασμένα⁴⁴ και δε μπόρεσαν στη διαδικασία να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα προς διασαφήνιση του δικαίου της Ε.Ε. Απαιτήθηκε να φτάσουν οι υποθέσεις στον Άρειο Πάγο -με όποιο χρόνο και χρήμα συνεπάγεται η διαδικασία αυτή για τους εργαζόμενους- προκειμένου να τεθούν προδικαστικά ερωτήματα προς το ΔΕΚ. Μάλιστα, τα πρωτοβάθμια δικαστήρια στην υπόθεση C-270/05 - Αθηναϊκή Χαρτοποιία ΑΕ κατά Λ. Παναγιωτίδη κ.λπ. φέρουν ακόμη μεγαλύτερη ευθύνη για τη μη γνώση και εφαρμογή του δικαίου της Ε.Ε., λόγω του ότι είχε

⁴⁴ Βλ. γράφημα 5 για τις περιπτώσεις που τα πρωτοβάθμια δικαστήρια αποφάνθηκαν λανθασμένα.

προηγηθεί η απόφαση του ΔΕΚ στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-187/05 έως C-190/05 Γεώργιος Αγοραστούδης κ.λπ. κατά Goodyear Ελλάς ABEE. Στην απόφαση του αυτή το ΔΕΚ, και συγκεκριμένα στην 44η σκέψη του, είχε ασκήσει ευθεία κριτική στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, τα οποία παραβιάζουν το σκοπό των εν λόγω οδηγιών.

Το γεγονός αυτό, φανερώνει με τον πλέον δυσάρεστο και απαισιόδοξο τρόπο την ελλιπή ενημέρωση των εθνικών δικαστών σχετικά με το δίκαιο της Ε.Ε., η οποία αναπόφευκτα επιφέρει παραβίαση των δικαιωμάτων των ευρωπαϊών πολιτών. Εάν λοιπόν οι εργαζόμενοι στις ανωτέρω υποθέσεις δεν είχαν τη δυνατότητα να προσφύγουν στον Άρειο Πάγο, ή ο Άρειος Πάγος δεν παρέπεμπε στο ΔΕΚ, τότε θα είχαν υποστεί μία κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ε.Ε., χωρίς μάλιστα να μπορούν να πράξουν το παραμικρό για τη δικαίωση τους, όπως άλλωστε θα συνέβαινε και στην υπόθεση Σταματελάκη, αν δεν υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα ο διοικητικός πρωτοδίκης. Τέτοιες περιπτώσεις καταδεικνύουν το έντονο πολιτικό έλλειμμα της Ε.Ε., το οποίο πρέπει να αντιμετωπιστεί άμεσα.

Σημαντικά στοιχεία τέθηκαν επίσης στην υπόθεση C-212/04 - Κωνσταντίνος Αδενέλερ κ.λπ. κατά Ελληνικού Οργανισμού Γάλακτος (ΕΛΟΓ), επί της οποίας το ΔΕΚ αποφάνθηκε ότι είναι άνισο να αντιμετωπίζεται η κατάχρηση που γίνεται επί των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου στον ιδιωτικό τομέα, ενώ παράλληλα στο δημόσιο τομέα να απαγορεύεται ρητά να επαναχαρακτηριστούν οι αντίστοιχες συμβάσεις ως αορίστου χρόνου, ακόμη και αν αποδεδειγμένα οι εργαζόμενοι καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες. Το ΔΕΚ επιδεικνύοντας για άλλη μία φορά το κοινωνικό του πρόσωπο, δε δέχτηκε την ανωτέρω διάκριση εις βάρος των εργαζομένων του δημοσίου, προκειμένου να ικανοποιήσει ένα κράτος μέλος.

Περαιτέρω δε, το ΔΕΚ έκρινε με αφορμή την ανωτέρω υπόθεση ότι σε περιπτώσεις που έχει τεθεί προθεσμία για την μεταφορά μίας οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη, τα δικαστήρια και οι διοικήσεις των κρατών μελών οφείλουν να απέχουν, στο μέτρο του δυνατού, από το να ερμηνεύουν το εσωτερικό δίκαιο κατά τρόπο ο οποίος, μετά τη λήξη της

προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, θα μπορούσε να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο την υλοποίηση του επιδιωκόμενου από την οδηγία σκοπού.

Πέραν της ισότιμης μεταχείρισης των εργαζομένων σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, το ΔΕΚ, με την ανωτέρω κρίση του υποχρεώνει τα κράτη μέλη, ακόμη και όταν δεν έχουν υιοθετήσει νομικά την οδηγία, να δρουν σύμφωνα με το πνεύμα και το σκοπό αυτής. Είναι ξεκάθαρο ότι το ΔΕΚ δεν επιθυμεί, υπό τη νομική και χρονική δικαιολογία της μη υιοθέτησης μίας οδηγίας από ένα κράτος μέλος, να μην εφαρμόζεται η πολιτική και οι στόχοι της Ε.Ε.

Η ανωτέρω σκέψη και πρόθεση του ΔΕΚ δε θα πρέπει να προκαλεί εντύπωση δεδομένου ότι πολύ συχνά τα κράτη μέλη προσπαθούν, με διάφορα νομικά τεχνάσματα, να αναβάλλουν την ισχύ μίας οδηγίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η υιοθέτηση των οδηγιών σε μεταβατικές εθνικές διατάξεις, οι οποίες παραπέμπουν την έκδοση του σχετικού νόμου σε χρόνο μεταγενέστερο. Με τη μεθόδευση αυτή γίνεται προσπάθεια από τα κράτη μέλη να αναβληθεί η πλήρης εφαρμογή των ευρωπαϊκών οδηγιών. Την αντίθεση του σε τέτοιες τακτικές την ανέπτυξε το ΔΕΚ στην 46^η σκέψη του στην υπόθεση C-255/01 - Παναγιώτης Μαρκόπουλος κ.λπ. κατά Υπουργού Ανάπτυξης και Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών.

Άλλωστε, το ΔΕΚ προς αποφυγή τέτοιου είδους καταστρατηγήσεων έχει διατυπώσει και σε προδικαστικά ερωτήματα τη δυνατότητα άμεσης επίκλησης των οδηγιών από τους ευρωπαίους πολίτες σε περίπτωση μη εμπρόθεσμης ενσωμάτωσης τους από τα εθνικά δίκαια των κρατών μελών. Την κρίση αυτή του ΔΕΚ καθιστά ακόμη πιο ενδιαφέρουσα πολιτικά, το γεγονός ότι δεν αναγνωρίζεται αντίστοιχη δυνατότητα στα κράτη μέλη. Όταν δηλαδή τα κράτη μέλη δεν έχουν ενσωματώσει εγκαίρως μία οδηγία, δε μπορούν να την επικαλεστούν κατά των ευρωπαίων πολιτών. Η άποψη αυτή διατυπώθηκε και στην υπόθεση C-142/04-Μαρία Ασλανίδου κατά Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και η οποία συνιστά κατά την άποψη μας, τον απόλυτο ορισμό της έννοιας «positive discrimination» υπέρ των πολιτών.

Μία έννοια νομική μιν, η οποία όμως, κατά γενική ομολογία, πηγάζει από πολιτική βάση και αναγκαιότητα.

Περίπτωση «θετικής διάκρισης» (positive discrimination) συναντάμε και στην υπόθεση C-326/00 - Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ) και Βασιλείου Ιωαννίδη, στην οποία το ΔΕΚ, ερμηνεύοντας το δίκαιο της Ε.Ε., αποφάνθηκε ότι ενώ για τους εργαζόμενους η νοσοκομειακή περίθαλψη σε άλλο κράτος μέλος καλύπτεται μόνο σε περιπτώσεις αναγκαίας κατάστασης, στην περίπτωση των συνταξιούχων δεν τίθεται καμία προϋπόθεση προκειμένου να υποστηριχθεί η «κινητικότητα αναψυχής» της τρίτης ηλικίας, όπως χαρακτηριστικά αποκαλείται.

Κατά την εξέταση των ελληνικών προδικαστικών ερωτημάτων, είναι αρκετές οι φορές που το ΔΕΚ επικαλείται και εφαρμόζει γνωστές αρχές, οι οποίες αποδεικνύουν ότι το δίκαιο της Ε.Ε. ολοένα και διευρύνεται πέραν του στενού οικονομικού πλαισίου, στο οποίο ως γνωστόν ξεκίνησε. Τέτοιες είναι η αρχή της διαφάνειας⁴⁵, η αρχή της αναλογικότητας⁴⁶, η αρχή της του δικαιώματος της αποτελεσματικής προσφυγής στη δικαιοσύνη⁴⁷, η αρχή της ισότητας και της μη διακριτικής μεταχείρισης μεταξύ των εργαζομένων⁴⁸, η αρχή της καλής πίστης⁴⁹, της ανωτέρας βίας⁵⁰ καθώς και άλλες που λόγω της πληθώρας των ελληνικών προδικαστικών ερωτημάτων, δε μπορούν να αναπτυχθούν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

⁴⁵ Βλ. υπόθεση C-532/06, Εμμ. Γ. Λιανάκης ΑΕ, Σήμα Ανώνυμη Τεχνική Εταιρία Μελετών και Επιβλέψεων, Νικόλαος Βλαχόπουλος κατά Δήμου Αλεξανδρούπολης, Πλανητική ΑΕ, Αικατερίνης Γεωργούλα, Δημητρίου Βάσιου, Ν. Λουκάτος και συνεργάτες ΑΕ Μελετών, Ερατοσθένης Μελετητική ΑΕ, Α. Πανταζής – Παν. Κυριοπούλου και συν/τες ΟΣ «Φίλων» ΟΕ, Νικολάου Σιδέρη.

⁴⁶ Βλ. υπόθεση C-6/05, - Medipac-Καζαντζίδης ΑΕ κατά Βενιζέλιου-Πανάνειου (ΠΕ.Σ.Υ. ΚΡΗΤΗΣ).

⁴⁷ Βλ. συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-23/04 έως C-25/04-Σφακιανάκης ΑΕΒΕ-κατά Ελληνικού Δημοσίου.

⁴⁸ Βλ. υπόθεση C-196/02 Βασιλική Νικολούδη κατά Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος ΑΕ.

⁴⁹ Βλ. υπόθεση C-262/99 Παρασκευά Λουλουδάκη και Ελληνικού Δημοσίου.

⁵⁰ Βλ. υπόθεση 71/87 - Ελληνικού Δημοσίου, νομίμως εκπροσωπούμενου από τον Υπουργό Οικονομικών, αφενός, και Inter-Kom, Εμπορικής και Βιομηχανικής Επιχειρήσεως Ελαίων, Λιπαρών και Τροφίμων ΑΕ, με έδρα την Αθήνα, νομίμως εκπροσωπούμενης.

Όπως αναλύθηκε εκτενώς στο ΙΙΙ κεφάλαιο, οι απόψεις για τη δυναμική του ΔΕΚ δίστανται σε αυτές του νεορθολογισμού και του νεολειτουργισμού. Αν και η άποψη του νεολειτουργισμού φαίνεται να επικρατεί, εντούτοις, θα ήταν ανακριβές να μη σημειώσουμε ότι υπάρχουν στοιχεία και περιπτώσεις που φανερώνουν την ατολμία του ΔΕΚ απέναντι στα κράτη μέλη και στην ίδια την Ε.Ε. Στη συνέχεια, βάσει της ανάλυσης και προσέγγισης των ελληνικών προδικαστικών ερωτημάτων, θα αναφέρουμε μία περίπτωση για κάθε θεωρία, την οποία θεωρούμε χαρακτηριστική:

Στην υπόθεση C-324/96- εταιρίας Οδέττη Νίκου Πετρίδη Ανώνυμος Καπνεμπορική ΑΕ και Αθανασίας Σίμου κ.λπ. τέθηκε στο ΔΕΚ το ερώτημα εάν η ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει ευθύνη για τη μείωση των ενισχύσεων, που επήλθε αδιακρίτως και αλληλεγγύως σε όλους τους παραγωγούς για την υπερπαραγωγή ορισμένης ποικιλίας καπνού, δεδομένου ότι:

- i) η Επιτροπή ορίζει μόνο τη Μέση Ετήσια Παραγωγή (ΜΕΠ) χωρίς να προβαίνει σε περαιτέρω επιμερισμό ανά κράτος μέλος και
- ii) ότι αρκετές φορές καθυστερεί την έκδοση της επιθυμητής ΜΕΠ, στην οποία στοχεύει η Ε.Ε. προκειμένου να υπάρχει ισορροπία στο εμπόριο.

Είναι ευνόητο ότι μόνο με την έκδοση της ΜΕΠ σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και χωρίς να προσδιορίζεται περαιτέρω η επιδιωκόμενη παραγωγή ανά κράτος μέλος, ο κάθε παραγωγός δε μπορεί να γνωρίζει ούτε κατά προσέγγιση την ατομική ποσότητα που θα πρέπει να παράξει ώστε να μην προκληθεί υπερπαραγωγή σε επίπεδο Ε.Ε. Εντούτοις, αν γίνει υπέρβαση της επιδιωκόμενης ΜΕΠ σε επίπεδο Ένωσης, κάθε παραγωγός θα υποστεί την μείωση της ενίσχυσης του αδιακρίτως και ανατιολόγητα. Από τα ανωτέρω, είναι προφανές ότι, τα προβλήματα στον εν λόγω τομέα δημιουργούνται λόγω έλλειψης οργάνωσης της Ε.Ε. και όχι εξαιτίας των ευρωπαϊών παραγωγών. Παρόλα αυτά το ΔΕΚ, στην υπό κρίση περίπτωση, δεν τόλμησε να αναγνωρίσει την ευθύνη της Επιτροπής αναγκάζοντας την να οργανώσει καλύτερα -σε πολιτικό επίπεδο- την ενημέρωση των κρατών μελών και την παραγωγή τους.

Αντιθέτως, στην υπόθεση C-371/92 - Ελληνικού Δημοσίου και Ανώνυμης εταιρίας Ελληνικά Δημητριακά, η οποία αφορούσε εξαγωγές προϊόντων και τις προδιαγραφές τους, η Επιτροπή τάσσοταν σταθερά υπέρ της διόρθωσης κάποιων διασαφήσεων για τα εξαγόμενα προϊόντα παρόλο που αυτά είχαν αναμιχθεί με άλλη παρτίδα. Εντούτοις, το ΔΕΚ δεν υπέκυψε στην άποψη της Επιτροπής και αποφάνθηκε αντίθετα, ερμηνεύοντας πιστά τη σχετική οδηγία της Ε.Ε.

Στις ανωτέρω περιπτώσεις, παρατηρήσαμε ότι το ΔΕΚ άλλοτε επιβεβαιώνει τη νεορθολογική άποψη και άλλοτε τη νεολειτουργική. Κατά κανόνα όμως, τασσόμαστε υπέρ της άποψης ότι το ΔΕΚ επιδεικνύει την πρέπουσα δυναμική και αυτοτέλεια κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Ανεξάρτητα πάντως από τις υποκειμενικές απόψεις, δε χωρά αμφισβήτηση ότι το ΔΕΚ μέσω των προδικαστικών ερωτημάτων καλείται να πάρει θέση όχι μόνο επί νομικών ζητημάτων αλλά και επί πολιτικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, του οποίου η πολιτική διάσταση είναι προφανής, είναι η υπόθεση C-213/07 Μηχανική ΑΕ κατά Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, Υπουργού Επικρατείας, παρισταμένων των: Ελληνικής Τεχνοδομικής Τεχνικής Επενδυτικής Βιομηχανικής ΑΕ, δικαιοδόχου της Παντεχνικής ΑΕ, και Συνδέσμου Επιχειρήσεων Περιοδικού Τύπου, ή -όπως είναι γνωστή στο ευρύ κοινό- **«υπόθεση του βασικού μετόχου»**.

Όλοι έχουμε γίνει κοινωνοί της πολιτικής διάστασης που έχει λάβει το συγκεκριμένο θέμα στη χώρα μας. Προκειμένου να επιτευχθεί διαφάνεια στην ανάληψη των δημοσίων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, τροποποιήθηκε το άρθρο 14 του ελληνικού Συντάγματος, το οποίο έως και σήμερα ορίζει ότι, όποιος έχει την ιδιότητα του ιδιοκτήτη, του εταίρου, του βασικού μετόχου ή του διευθυντικού στελέχους επιχείρησης μέσω ενημέρωσης, δε μπορεί να έχει την ίδια ιδιότητα σε επιχείρηση που αναλαμβάνει έναντι του Δημοσίου ή νομικού προσώπου του ευρύτερου δημόσιου τομέα την εκτέλεση έργων ή προμηθειών ή την παροχή υπηρεσιών. Η επιταγή αυτή αποτελούσε πολιτική βούληση περιβεβλημένη μάλιστα όχι με έναν απλό νομοθετικό τύπο αλλά με τον ισχυρότερο συνταγματικό.

Εντούτοις, το ΣτΕ υπέβαλλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ προκειμένου να αποσαφηνιστεί αν παραβιάζεται το δίκαιο της Ε.Ε. σχετικά με τις δημόσιες συμβάσεις. Το ΔΕΚ αποφάνθηκε, όπως ήταν λογικό, ότι δε συνάδουν με το δίκαιο της Ένωσης διατάξεις που επιβάλλουν αμάχητα τεκμήρια ασυμβιβάστου. Τα πολιτικά συμπεράσματα από μία και μόνο απόφαση όπως η συγκεκριμένη είναι πολλά και σημαντικά: Πρώτον, αποδεικνύεται η υπέρτερη ισχύς του δικαίου της Ε.Ε. έναντι και των εθνικών ακόμη Συνταγμάτων. Δεύτερον, μία κυβερνητική πολιτική αναιρείται ολοκληρωτικά. Τρίτον, η Ελλάδα οφείλει να συμβαδίσει με τα ευρωπαϊκά πρότυπα υιοθετώντας πραγματικά μέτρα διαφάνειας και όχι επιλέγοντας απόλυτες απαγορεύσεις που δε συνάδουν ούτε με το πνεύμα της δικαιοσύνης, ούτε με το πνεύμα της αξιοκρατίας και του σύγχρονου κράτους. Το ζήτημα κατά πόσο το ελληνικό κράτος συμμορφώνεται κατά περίπτωση μόνο με τις αποφάσεις του ΔΕΚ ή υιοθετεί γενικότερα νομοθετικά μέτρα εναρμόνισης με το δίκαιο της Ε.Ε., είναι θέμα που θα εξετάσουμε αμέσως μετά την ανάλυση του 5^{ου} γραφήματος.

Στο 5^ο γράφημα αποτυπώνεται ένα σημαντικό ζήτημα που είχαμε την ευκαιρία να θίξουμε σε πρώτο βαθμό κατά την ανάλυση των ομαδικών απολύσεων στις υποθέσεις i) C-270/05 - Αθηναϊκή Χαρτοποιία ΑΕ κατά Λ. Παναγιωτίδη κ.λπ. και ii) C-187/05 έως C-190/05 Γεώργιος Αγοραστούδης κ.λπ. κατά Goodyear Ελλάς ΑΒΕΕ. Τα στατιστικά στοιχεία δεν είναι αρκετά σε αυτόν τον τομέα για δύο κυρίως λόγους: κατά πρώτον, διότι πολλά ερωτήματα τέθηκαν άμεσα από το Συμβούλιο της Επικρατείας, το οποίο σε αρκετές περιπτώσεις επιλαμβάνεται άμεσα των υποθέσεων (βλ. περιπτώσεις αιτήσεων ακύρωσης) και όχι κατόπιν άσκησης ενδίκων μέσων. Κατά δεύτερον, διότι σε αρκετές περιπτώσεις οι αποφάσεις του ΔΕΚ δεν αναφέρουν ικανοποιητικά προσδιοριστικά στοιχεία για το ιστορικό της υπόθεσης.

Βάσει των υπολοίπων δεδομένων, παρατηρούμε ότι σε 12 περιπτώσεις τα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια δικαστήρια αποφάνθηκαν λανθασμένα είτε επειδή αγνοούσαν το δίκαιο της Ε.Ε., είτε επειδή δεν το ερμήνευσαν ορθά, γεγονός που αποδείχθηκε κατόπιν άσκησης ένδικου μέσου σε ανώτατο εθνικό δικαστήριο, το οποίο

τελικώς υπέβαλλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ. Οι περιπτώσεις που η κρίση των εθνικών δικαστών ήταν σωστή, ανέρχονται σε 8 δίνοντας μία πρώτη ένδειξη εξοικείωσης των εθνικών δικαστών με το δίκαιο της Ε.Ε. Παρόλα αυτά, οι περιπτώσεις μη συμμόρφωσης θέτουν σημαντικότερους προβληματισμούς και ανησυχίες.

Το μείζον ερώτημα, το οποίο αν και το θέσαμε ανωτέρω είμαστε υποχρεωμένοι να το προβάλλουμε και πάλι, είναι το εξής: αν οι διάδικοι στις 12 περιπτώσεις που αποτυπώνονται στο γράφημα δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να φτάσουν έως τα ανώτατα δικαστήρια ή αν τα ανώτατα δικαστήρια θεωρούσαν ότι πρόκειται περί *acte clair* και δεν έθεταν προδικαστικά ερωτήματα, τότε ποιος θα προστάτευε τους ευρωπαίους πολίτες από τις εθνικές παραβιάσεις και ποιος θα θωράκιζε το δίκαιο της Ε.Ε. ;

Επομένως, το ζήτημα της άμεσης προσφυγής στο ΔΕΚ είτε ως ένας νέος βαθμός δικαιοδοσίας, είτε ως μία αυτοτελής διαδικασία, φαίνεται ότι θα αποτελέσει όρο *sine qua non* στο μέλλον προκειμένου να περιοριστούν στο ελάχιστο οι παραβιάσεις του δικαίου της Ε.Ε. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος ότι αν επιτυγάνονταν η πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε. και η εμπέδωση της ευρωπαϊκής κουλτούρας, τότε η άμεση προσφυγή στο ΔΕΚ δε θα ήταν αναγκαία αφού οι δικαστές των κρατών μελών θα δρούσαν πρωτίστως ως ευρωπαίοι και κατόπιν ως εθνικοί δικαστές. Η συγκεκριμένη άποψη είναι μεν βάσιμη αλλά εστιάζεται στο χρόνο που θα έχει ήδη επιτευχθεί η πολιτική ενοποίηση. Για να φτάσουμε όμως σε αυτό το στόχο οφείλουμε να δώσουμε απαντήσεις στα νομικά και πολιτικά κενά που δημιουργούνται σήμερα.

Οι προτάσεις που μπορούν να αναπτυχθούν είναι αρκετές αλλά έχουν όλες τους ως δεδομένο ότι ο περιορισμός του ΔΕΚ στην ερμηνεία του δικαίου της Ε.Ε. και η αποκλειστική εφαρμογή του από τα εθνικά δικαστήρια, μπορούν να υποτάξουν το δίκαιο της Ε.Ε. και συνακόλουθα την ίδια την Ε.Ε., σε μία ιδιότυπη «ομηρία» υπό το κράτος των εκτελεστικών και δικαστικών φορέων των κρατών μελών. Κατά την «ομηρία» αυτή, οι μεν εκτελεστικοί φορείς θα εφαρμόζουν την πολιτική που θέλουν, ακόμη και αν αντιβαίνει το δίκαιο της Ε.Ε., οι δε δικαστικοί δε θα παραπέμπουν στο ΔΕΚ προκειμένου να μη

δεσμευτούν από την ορθή απόφαση που θα εκδοθεί. Το ενδεχόμενο αυτό είναι σαφώς ακραίο και ιδιόμορφο, δεν παύει όμως να είναι υπαρκτό, γεγονός που οφείλει να μας κρατάει όλους σε εγρήγορση δεδομένου ότι η Ε.Ε. έχει διευρυνθεί σε επίπεδο μελών. Σε πολλά δε από τα νέα μέλη, η ευρωπαϊκή νοοτροπία και η πίστη στις ευρωπαϊκές αρχές, δυστυχώς, δε θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη.

Εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο, το οποίο εξήχθη από την έρευνα και το οποίο δεν αποτυπώνεται με γράφημα, είναι ο αριθμός των περιπτώσεων που η ελληνική νομοθεσία, έως την υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος και την έκδοση απόφασης από το ΔΕΚ, δεν είχε συμμορφωθεί με το δίκαιο της Ε.Ε. Προκύπτει λοιπόν από την έρευνα ότι σε 20 περιπτώσεις το ελληνικό δίκαιο δε συμβάδιζε με τις ευρωπαϊκές νομοθετικές επιταγές. Το γεγονός αυτό προκαλεί έντονη ανησυχία για την ευρωπαϊκή συνειδητοποίηση της νομοθετικής εξουσίας της χώρας μας δεδομένου ότι πρόκειται για ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων στις οποίες η Ελλάδα δεν είχε ενσωματώσει το δίκαιο της Ένωσης. Ακόμη πιο ανησυχητικό όμως, είναι το γεγονός ότι σε 11 από τις ανωτέρω 20 περιπτώσεις, το ελληνικό κράτος δε συμμορφώθηκε ούτε μετά από την απόφαση του ΔΕΚ⁵¹. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι στις 11 προαναφερθείσες περιπτώσεις, το δίκαιο της Ε.Ε. εφαρμόστηκε αποκλειστικά για τους διάδικους της υπόθεσης και ότι σε αντίστοιχες μελλοντικές υποθέσεις, οι εφαρμοστέες εθνικές διατάξεις θα παραμένουν λανθασμένες και αντιβαίνουσες την ευρωπαϊκή νομοθεσία. Η μόνη επομένως περίπτωση για τη δικαίωση των ευρωπαίων πολιτών στις μελλοντικές αυτές περιπτώσεις, επαφίεται στη γνώση και στην τόλμη του εθνικού δικαστή

⁵¹ Ενδεικτικά αναφέρουμε i) υπόθεση C-213/07 Μηχανική ΑΕ κατά Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, Υπουργού Επικρατείας, παρισταμένων των: Ελληνικής Τεχνοδομικής Τεχνικής Επενδυτικής Βιομηχανικής ΑΕ, δικαιοδόχου της Παντεχνικής ΑΕ, και Συνδέσμου Επιχειρήσεων Περιοδικού Τύπου, ii) υπόθεση C-373/97 - Διονυσίου Διαμαντή και Ελληνικού Δημοσίου, Οργανισμού Οικονομικής Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων ΑΕ (ΟΑΕ), iii) υπόθεση C-367/96, Αλεξάνδρου Κεφάλια κ.λπ. και Ελληνικού Δημοσίου, Οργανισμού Οικονομικής Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων ΑΕ (ΟΑΕ), υποστηριζόμενων από τις Αθηναϊκή Ξαρτοποιία ΑΕ κ.λπ., παρεμβαίνουσες στην κύρια δίκη και iv) υπόθεση C-441/93 - Παναγή Παφίτη κ.λπ., υποστηριζόμενων από την Investment and Shipping Enterprises Est κ.λπ., και Τράπεζας Κεντρικής Ελλάδος ΑΕ κ.λπ., υποστηριζόμενων από την Τράπεζα της Ελλάδος ΑΕ κ.λπ.

να μην εφαρμόσει το εθνικό δίκαιο αλλά απευθείας το δίκαιο της Ε.Ε. ή στο ενδεχόμενο να ασκηθεί νέα παραπομπή ερωτήματος. Η μη συμμόρφωση του ελληνικού δικαίου αποδεικνύεται και από την επανάληψη του νομικού αντικειμένου που συναντάται σε αρκετά ελληνικά προδικαστικά ερωτήματα με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τις υποθέσεις ii) iii) και iv) που αναφέρονται στη 51^η υποσημείωση. Ενώ δηλαδή οι ανωτέρω υποθέσεις είχαν το ίδιο αντικείμενο και τα δικαστήρια στις χρονικά μεταγενέστερες υποθέσεις θα έπρεπε να βασιστούν στο «συμμορφωμένο» εθνικό μας δίκαιο, εντούτοις υποβλήθηκαν εκ νέου προδικαστικά ερωτήματα.

Τέτοια δεδομένα δε συνάδουν σε καμία περίπτωση με ένα κράτος που θέλει να αποκαλείται σύγχρονο και ευρωπαϊκό. Αντιθέτως, τέτοιες τακτικές συνιστούν άλλη μία περίπτωση «ομηρίας» του δικαίου της Ε.Ε., της ίδιας της Ένωσης και κατά συνέπεια του ευρωπαίου πολίτη. Πρέπει να σημειώσουμε και εδώ ότι σε αρκετά προδικαστικά ερωτήματα δεν έγινε αναφορά στο εθνικό εφαρμοστέο δίκαιο με αποτέλεσμα να μην υπάρχει η δυνατότητα ελέγχου περί της συμμόρφωσης του ή μη.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στα αρνητικά συμπεράσματα που εξάγονται από τη στάση και δράση του ελληνικού κράτους, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι η Ελλάδα δεν επέδειξε σοβαρή διάθεση συμμόρφωσης με το δίκαιο της Ε.Ε. ούτε καν στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ενσωμάτωσε το δίκαιο της Ένωσης. Σπεύδουμε κατ' αρχάς να χαρακτηρίσουμε ως σοβαρή τη συμμόρφωση ενός κράτους μέλους με τις νομοθετικές επιταγές της Ε.Ε. όταν καθίσταται σαφής και προσβάσιμη σε όλους η γνώση του δικαίου της Ένωσης όπως αυτό ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο.

Όταν όμως το ελληνικό κράτος, την ενσωμάτωση του δικαίου της Ε.Ε., η οποία πέρα από νομική έχει και πολιτική σημασία, την πράττει με τον πλέον πρόχειρο τρόπο, τότε δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για συμβολή της χώρας μας στην προσπάθεια πολιτικής ενοποίησης της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, όπως εξάγεται από την μελέτη της υπόθεσης C-444/02 - Fixtures Marketing Ltd κατά Οργανισμού Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου ΑΕ (ΟΠΑΠ), το ελληνικό κράτος είχε ενσωματώσει την οδηγία 96/9/ΕΟΚ στο εσωτερικό δίκαιο

από το έτος 2000. Όμως η ανεύρεση της ενσωμάτωσης αυτής είναι πραγματικά δύσκολη έως και αδύνατη, ακόμη και για έναν έμπειρο νομικό, εάν λάβει κανείς υπόψη του ότι η ανωτέρω οδηγία συμπεριλήφθηκε σε άρθρο ενός άσχετου με το θέμα νόμου (άρθρο 7 του νόμου 2819/2000) που αφορούσε κατά κύριο λόγο το Ολυμπιακό χωριό και τα ομόλογα και ο οποίος κατά τα λοιπά δεν είχε καμία σχέση -ούτε καν στον τίτλο- με τις βάσεις δεδομένων που είναι το αντικείμενο της 96/9/ΕΟΚ οδηγίας.

Η συγκεκριμένη περίπτωση αγγίζει τα όρια του γραφικού, η οποία όμως πρέπει να μας ανησυχεί για το ρόλο της χώρας μας στην Ε.Ε. δεδομένου μάλιστα ότι πλέον συγκαταλεγόμαστε στα έμπειρα μέλη της.

Προτού κλείσουμε το παρόν κεφάλαιο, θα παρουσιάσουμε κάποια τελευταία στοιχεία που αντλήσαμε από την έρευνα μας, τα οποία βεβαίως στερούνται της πολιτικής βαρύτητας των όσων αναφέραμε, αλλά είναι πολύ χρήσιμα προκειμένου να παρατεθεί μία ολοκληρωμένη εικόνα της ελληνικής πραγματικότητας. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται αφενός στη σταδιακή αύξηση υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων και αφετέρου στο χρόνο που απαιτείται για την απάντηση του ΔΕΚ.

Βάσει των δεδομένων που αντλήσαμε από τη EUR-Lex, τα ελληνικά προδικαστικά ερωτήματα που τέθηκαν κατά τη δεκαετία του '80 ήταν αρκετά περιορισμένα. Κατά τρόπο συστηματικό και σχετικά σταθερό, τα ελληνικά δικαστήρια άρχισαν να υποβάλλουν ερωτήματα στο ΔΕΚ από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '90 έως και το 2002. Έκτοτε έως και σήμερα, οι υποθέσεις αυξήθηκαν ακόμη περισσότερο, με αποτέλεσμα το ΔΕΚ να εκδίδει κατά μέσο όρο πέντε αποφάσεις ανά έτος, που αφορούν ερωτήματα των ελληνικών δικαστηρίων.

Σχετικά με το χρόνο που απαιτείται για την απάντηση, μπορούμε σε γενικές γραμμές να υποστηρίξουμε ότι έως τη δεκαετία του '90 το ΔΕΚ χρειαζόταν ένα περίπου έτος προκειμένου να εκδώσει απόφαση. Έκτοτε, ο χρόνος αυτός, λόγω της αύξησης των υποθέσεων, έχει ανέλθει στα δύο περίπου χρόνια.

V. Επίλογος

Η Ε.Ε. έχει ξεπεράσει οριστικά τα στενά οικονομικά πλαίσια στα οποία γεννήθηκε, αποτελώντας πλέον ένα *sui generis* μόρφωμα το οποίο σταθερά τα τελευταία χρόνια επιζητά την πολιτική του ενοποίηση με την οποία αφενός θα επισφραγιστεί η εξέλιξη του, και αφετέρου θα οργανωθούν συστηματικότερα οι δραστηριότητες του.

Η νομοθετική βάση της Ε.Ε., όπως έχει σήμερα εξελιχθεί, καθώς επίσης ο διεθνής ρόλος της και η πολιτική-πολιτειακή ιστορία των κρατών μελών της αποτελούν τους σημαντικότερους, κατά την άποψη μας, λόγους που η πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε. θα λάβει τη μορφή του Συνταγματισμού με σύγχρονες βεβαίως διαστάσεις και αναφορές.

Η πορεία προς το Νέο αυτό Συνταγματισμό διέρχεται αναπόφευκτα μέσω της νομοθετικής ομοιομορφίας και αρμονίας των εθνικών δικαίων των κρατών μελών με το δίκαιο της Ε.Ε. Όπως είχαμε την ευκαιρία να δούμε εκτενώς και καθ' όλο το περιεχόμενο της εργασίας αυτής, τα προδικαστικά ερωτήματα προς το ΔΕΚ κατέχουν περίοπτη θέση τόσο ως μηχανισμός ερμηνείας του δικαίου της Ε.Ε., όσο και ως μηχανισμός εναρμόνισης των εθνικών δικαίων με αυτό. Σε αυτήν ακριβώς τη λειτουργία του, παρατηρήσαμε από διάφορες σκοπιές ότι η παραπομπή προδικαστικών ερωτημάτων διαδραματίζει ένα μείζονα πολιτικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση των κρατών μελών και κατά συνέπεια στην πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε.

Αναφορικά με την ελληνική περίπτωση το μόνο αισιόδοξο στοιχείο είναι η σταδιακή αύξηση των ερωτημάτων που θέτουν τα δικαστήρια της χώρας μας, γεγονός που αποτελεί ένδειξη εξοικείωσης με τους ευρωπαϊκούς δικαιοκούς μηχανισμούς. Πέραν τούτου, το ελληνικό κράτος δυστυχώς φαίνεται ότι δεν καταβάλλει καμία σοβαρή προσπάθεια ενσωμάτωσης του δικαίου της Ε.Ε. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις δε συμμορφώνεται ούτε μετά την έκδοση των αποφάσεων του ΔΕΚ. Επομένως, από τα ανωτέρω, δε θα ήταν

άδικο να υποστηρίξουμε ότι η χώρα μας όχι μόνο δε συμβάλλει στο ελάχιστο στην πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε, αλλά αντιθέτως, σε αρκετές περιπτώσεις ίσως να έχει και αρνητική συμβολή αφού μετά από 28 χρόνια ευρωπαϊκής πορείας δε φαίνεται να υπερπηδά τα στενά εθνικά της πλαίσια.

Με την ελπίδα ότι σχηματίστηκε από τον αναγνώστη μία πλήρης εικόνα του μηχανισμού παραπομπής, κλείνουμε την παρούσα εργασία με την ευχή να βιώσουμε σύντομα μία Ε.Ε. των πολιτών, η οποία θα επιτελεί έναν κυρίαρχο ρόλο στη διεθνή σκηνή και η οποία θα αφήσει στο χρονοντούλαπο της ιστορίας τους σοβινισμούς, τις παραφωνίες και τις αντικοινωνικές πολιτικές.

Βιβλιογραφία-Πηγές

Πρωτογενείς πηγές

- * Υπόθεση C-213/07 Μηχανική ΑΕ κατά Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, Υπουργού Επικρατείας, παρισταμένων των: Ελληνικής Τεχνοδομικής Τεχνικής Επενδυτικής Βιομηχανικής ΑΕ, δικαιοδόχου της Παντεχνικής ΑΕ, και Συνδέσμου Επιχειρήσεων Περιοδικού Τύπου.
- * Υπόθεση C-151/07 Θεολόγος-Γρηγόριος Χατζηθανάσης κατά Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Οργανισμού Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΟΕΕΚ).
- * Υπόθεση 1/7/08-C 49/07-MOTOE κατα Ελλ. Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-532/06, Εμμ. Γ. Λιανάκης ΑΕ, Σήμα Ανώνυμη Τεχνική Εταιρία Μελετών και Επιβλέψεων, Νικόλαος Βλαχόπουλος κατά Δήμου Αλεξανδρούπολης, Πλανητική ΑΕ, Αικατερίνης Γεωργούλα, Δημητρίου Βάσιου, Ν. Λουκάτος και Συνεργάτες ΑΕ Μελετών, Ερατοσθένης Μελετητική ΑΕ, Α. Πανταζής – Παν. Κυριοπούλου και συν/τες ΟΣ «Φίλων» ΟΕ, Νικολάου Σιδέρη.
- * Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-468/06 έως C-478/06 Σωτ. Λέλος και Σία Ευρωπαϊκή Ένωση κ.λπ. κατά GlaxoSmithKline ΑΕΒΕ Φαρμακευτικών Προϊόντων, πρώην Glaxowellcome ΑΕΒΕ.
- * Υπόθεση C-430/05 Ντιόνικ Ανώνυμη Εταιρία Εμπορίας Η/Υ, Λογισμικού και Παροχής Υπηρεσιών Μηχανογράφησης, Ιωάννης Μιχαήλ Πίκουλας κατά Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς.
- * Υπόθεση C-6/05, - Medipac-Καζαντζίδης ΑΕ κατά Βενιζέλειου-Πανάνιου (ΠΕ.Σ.Υ. ΚΡΗΤΗΣ).
- * Υπόθεση C-444/05 - Αικατερίνη Σταματελάκη κατά ΝΠΔΔ Οργανισμού Ασφάλισης Ελευθέρων Επαγγελματιών (ΟΑΕΕ).

- * Υπόθεση C-392/05 Γεώργιος Αλεβίζος κατά Υπουργού Οικονομικών
- * Υπόθεση C-292/05 - Ειρήνη Λεχουρίτου κ.λπ. κατά Δημοσίου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.
- * Υπόθεση C-270/05 - Αθηναϊκή Χαρτοποιία ΑΕ κατά Λ. Παναγιωτίδη κ.λπ.
- * Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-187/05 έως C-190/05 Γεώργιος Αγοραστούδης κ.λπ. κατά Goodyear Ελλάς ΑΒΕΕ.
- * Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-394/04 και C-395/04-Διαγνωστικό και Θεραπευτικό Κέντρο Αθηνών – Υγεία ΑΕ κατά Υπουργού Οικονομικών.
- * Υπόθεση C-391/04-Υπουργός Οικονομικών και Προϊστάμενος ΔΟΥ Άμφισσας κατά Χαρίλαου Γεωργάκη.
- * Υπόθεση C-212/04-Κωνσταντίνος Αδενέλερ κ.λπ. κατά Ελληνικού Οργανισμού Γάλακτος (ΕΛΟΓ).
- * Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-181/04 έως C-183/04- Elmeka NE κατά Υπουργού Οικονομικών.
- * Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-158/04 και C-159/04 Άλφα Βήτα Βασιλόπουλος ΑΕ, πρώην ΤΡΟΦΟ Super-Markets ΑΕ και Carrefour Μαρινόπουλος ΑΕ κατά Ελληνικού Δημοσίου, Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως Ιωαννίνων.
- * Υπόθεση C-142/04-Μαρία Ασλανίδου κατά Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας..
- * Υπόθεση C-141/04 Μιχαήλ Πέρος κατά Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος..
- * Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-23/04 έως C-25/04-Σφακιανάκης ΑΕΒΕ-κατά Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-329/03 - Τράπεζα της Ελλάδος ΑΕ κατά Banque Artesia.
- * Υπόθεση C-53/03 Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αιτωλίας & Ακαρνανίας (ΣΥΦΑΙΤ) κ.λπ. κατά GlaxoSmithKline plc και GlaxoSmithKline ΑΕΒΕ, πρώην Glaxowellcome ΑΕΒΕ.
- * Υπόθεση C-28/03 - Επικουρικό Κεφάλαιο κατά Υπουργού Αναπτύξεως.

- * Υπόθεση C-444/02 - Fixtures Marketing Ltd κατά Οργανισμού Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου ΑΕ (ΟΠΑΠ) - 9ης Νοεμβρίου 2004.
- * Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-361/02 και C-362/02 Ελληνικό Δημόσιο κατά Νικολάου Τσάπαλου και Κωνσταντίνου Διαμαντάκη.
- * Υπόθεση C-196/02 Βασιλική Νικολούδη κατά Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος ΑΕ.
- * Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-78/02 έως C-80/02 Ελληνικό Δημόσιο κατά Μαρίας Καραγεώργου κ.λπ.
- * Υπόθεση C-255/01 - Παναγιώτης Μαρκόπουλος κ.λπ. κατά Υπουργού Ανάπτυξης και Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών.
- * Υπόθεση C-92/01, - 6ης Φεβρουαρίου 2003 - Γεωργίου Στυλιανάκη και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-57/01 - «Μακεδονικό Μετρό», της «Μηχανική ΑΕ» και του Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-435/00 - ΓΕΧΑ Ναυτιλιακή ΕΠΕ, Total Score NE, Σταύρου Γεωργίου, Αφών Χαραλάμπη ΟΕ, Αναστασίου Χαραλάμπη, Νικολάου Σαρλή, Δημητρίου Κατιδενιού, Αντωνίου Χαραλάμπη, Βασιλείου Δημητρακόπουλου και ΝΠΔΔ Λιμενικού Ταμείου Δωδεκανήσου Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-355/00, ΦΡΕΣΚΟΤ ΑΕ και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-326/00 - Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ) και Βασιλείου Ιωαννίδη
- * Υπόθεση C-294/99 - Αθηναϊκής Ζυθοποιίας ΑΕ και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-262/99 Παρασκευά Λουλουδάκη και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-441/98 και C-442/98 - ανώνυμης εταιρίας «Καπνική Μιχαηλίδης ΑΕ» και Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ).
- * Υπόθεση C-350/98- Henkel Hellas ABEE και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-228/98 - Χαραλάμπους Δούνια και Υπουργού Οικονομικών.

- * Υπόθεση C-373/97 - Διονυσίου Διαμαντή και Ελληνικού Δημοσίου, Οργανισμού Οικονομικής Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων ΑΕ (ΟΑΕ).
- * Υπόθεση C-311/97 - Royal Bank of Scotland plc και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-370/96 - Covita ABE και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-367/96, Αλεξάνδρου Κεφάλια κ.λπ. και Ελληνικού Δημοσίου, Οργανισμού Οικονομικής Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων ΑΕ (ΟΑΕ), υποστηριζόμενων από τις Αθηναϊκή Ξαρτοποιία ΑΕ κ.λπ., παρεμβαίνουσες στην κύρια δίκη.
- * Υπόθεση C-348/96 κατά Donatella Calfa.
- * Υπόθεση C-324/96- εταιρίας Οδέττη Νίκου Πετρίδη Ανώνυμος Καπνεμπορική ΑΕ και Αθανασίας Σίμου κ.λπ.
- * Υπόθεση C-398/95 - Συνδέσμου των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων και Υπουργού Εργασίας, υποστηριζόμενου από το Σωματείο Διπλωματούχων Ξεναγών και την Πανελλήνια Ομοσπονδία Ξεναγών.
- * Υπόθεση C-389/95 - Siegfried Klattner και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-244/95 - Π. Μοσκόφ ΑΕ και Εθνικού Οργανισμού Καπνού.
- * Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-225/95, C-226/95 και C-227/95 - Ανέστη Καπασακάλη, Δημήτρη Σκιαθίτη.
- * Υπόθεση C-147/95 - Δημόσιας Επιχειρήσεως Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) και Ευθυμίου Εβρενόπουλου.
- * Υπόθεση C-109/95 - Αστήρ ΑΕ και Ελληνικού Δημοσίου.
- * Υπόθεση C-104/95 - Γεωργίου Κοντόγεωργα και Κάρτονπακ ΑΕ.
- * Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-485/93 και C-486/93, - Μαρίας Σμιτζή και Δήμου Κω.
- * Υπόθεση C-443/93 Ιωάννη Βουγιούκα – και Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ).
- * Υπόθεση C-441/93 - Παναγή Παφίτη κ.λπ., υποστηριζόμενων από την Investment and Shipping Enterprises Est κ.λπ., και Τράπεζας Κεντρικής Ελλάδος ΑΕ κ.λπ., υποστηριζόμενων από την Τράπεζα της Ελλάδος ΑΕ κ.λπ..

* Υπόθεση C-62/93 - BP Σουπεργκάζ Ανώνυμος Εταιρία Γενική Εμπορική-Βιομηχανική και Αντιπροσωπειών και Ελληνικού Δημοσίου.

* Υπόθεση C-371/92, - Ελληνικού Δημοσίου και Ανώνυμης εταιρίας Ελληνικά Δημητριακά.

* Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-134/91 και C-135/91, - Kerafina Keramishe- und Finanz Holding AG, Βιοκτηματικής ΑΕΒΕ και Ελληνικού Δημοσίου, Οργανισμού Οικονομικής Ανασυγκροτήσεως Επιχειρήσεων ΑΕ.

* Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-19/90 και C-20/90.

* Υπόθεση C-381/89 - Συνδέσμου Μελών της Ελευθέρας Ευαγγελικής Εκκλησίας, ΒΑΣΚΟ ΑΕ, Κωνσταντίνου Σωτηρόπουλου, Σωτηρίου Παναγιώτου Σωτηρόπουλου, Θεοχάρη Αναστασίου Σωτηρόπουλου, Σωτηρίου Αναστασίου Σωτηρόπουλου, Αναστασίου Σωτηρίου Σωτηρόπουλου, και Ελληνικού Δημοσίου, Οργανισμού Ανασυγκροτήσεως Επιχειρήσεων ΑΕ, Ελληνικής Παρκετοβιομηχανίας Αφοί Σωτηρόπουλοι ΑΕ, Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος ΑΕ, Γενικής Τράπεζας της Ελλάδος ΑΕ, Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος ΑΕ, Ελληνικής Τράπεζας Βιομηχανικής Αναπτύξεως ΑΕ, Εθνικής Τράπεζας Επενδύσεων Βιομηχανικής Αναπτύξεως ΑΕ.

* Υπόθεση C-260/89.

* Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις 106 έως 120/87, - 1) Αστερίς ΑΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα την Αθήνα (υπόθεση 106/87), 2) Εταιρία Εμπορίου και Αντιπροσωπειών Εισαγωγική Εξαγωγική Δάρβα ΕΠΕ, εταιρία περιορισμένης ευθύνης ελληνικού δικαίου, με έδρα το Αίγιο (υπόθεση 107/87), 3) ΖΑΝΑΕ - Ζύμαι Αρτοποιίας Νίκογλου ΑΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα τη Θεσσαλονίκη (υπόθεση 108/87), 4) Αμβροσία - Κονσερβοποιία Βέροιας ΑΕΒΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα τη Βέρροια (υπόθεση 109/87), 5) Βιομηχανία Τροφίμων ΑΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα την Καλαμάτα (υπόθεση 110/87), 6) Αδελφοί Χατζηαθανασιάδη ΑΒΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα τις Σέρρες (υπόθεση 111/87), 7) ΣΤΡΥΜΩΝ ΕΛΛΑΣ - Αφοι Μπιτζίδη ΑΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα τις Σέρρες (υπόθεση 112/87), 8) Ελληνική Βιομηχανία Ειδών Διατροφής ΑΕ,

ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα τη Λάρισα (υπόθεση 113/87), 9) INTPA Ανώνυμος Βιομηχανική και Εμπορική Εταιρία, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα την Αθήνα (υπόθεση 114/87), 10) Αφοι Κανακάρη ΑΕ και Εξαγωγική Εταιρία Γεωργικών Προϊόντων, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα την Αθήνα (υπόθεση 115/87), 11) Ανώνυμος Βιομηχανική Εταιρία Κονσερβών Δ. Νομικός, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα την Αθήνα (υπόθεση 116/87), 12) Ομοσπονδία Γεωργικών Συνεταιρισμών Θεσσαλονίκης, συνεταιριστική εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα τη Θεσσαλονίκη (υπόθεση 117/87), 13) Συνεταιριστικά Εργοστάσια Κονσερβοποιίας Βορείου Ελλάδος ΣΕΚΟΒΕ/ΑΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα τη Θεσσαλονίκη (υπόθεση 118/87), 14) Κύκνος ΑΕΒΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα το Ναύπλιο (υπόθεση 119/87), και 15) Συνεταιριστική Εταιρία Βιομηχανικής Αναπτύξεως Θράκης ΣΕΒΑΘ/ΑΒΕ, ανώνυμη εταιρία ελληνικού δικαίου, με έδρα την Ξάνθη (υπόθεση 120/87), αφενός, κατά 1) Ελληνικής Δημοκρατίας, εκπροσωπούμενης από τον Υπουργό Οικονομικών, και 2) Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, νομίμως εκπροσωπούμενης από τον πρόεδρο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

*Υπόθεση 71/87 - Ελληνικού Δημοσίου, νομίμως εκπροσωπούμενου από τον Υπουργό Οικονομικών, αφενός, και Inter-Kom, Εμπορικής και Βιομηχανικής Επιχειρήσεως Ελαίων, Λιπαρών και Τροφίμων ΑΕ, με έδρα την Αθήνα, νομίμως εκπροσωπούμενης.

* Υπόθεση 8/87 - Ομάδας βαμβακοπαραγωγών με την επωνυμία "Ομάδα Παραγωγών Βαμβακιού Ανδριανού-Γκιζίνου και Σία Θήβα/ΕΓΑ", (γεωργικής) εταιρίας ελληνικού δικαίου με έδρα την Αθήνα, και Ελληνικού δημοσίου, εκπροσωπούμενου από τον Υπουργό Οικονομικών.

* Υπόθεση 254/86 - της ανωνύμου εταιρίας με την επωνυμία "Δαμιανός Σοφ . Συμεωνίδης - Ανώνυμος Εμπορική Εταιρία Σιγαρέττων και Οικοδομικών Επιχειρήσεων ΑΕ" και του Υπουργού Εμπορίου.

* Υπόθεση 109/86 - μεταξύ της εταιρίας Ιωάννης Θεοδωράκης - Βιομηχανία Ελαίου ΑΕ, που εδρεύει στα Χανιά, νομίμως εκπροσωπούμενης από τον πρόεδρο του διοικητικού

συμβουλίου Ιωάννη Δημητρίου Θεοδωράκη, και Ελληνικού δημοσίου, νομίμως εκπροσωπούμενου από τον Υπουργό των Οικονομικών.

* Λ. Αρχανιωτάκης, μεταπτυχιακή εργασία με τίτλο «Ο Νέος Συνταγματισμός στα πλαίσια της Ε.Ε.» (εκπονήθηκε κατά το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2007-2008 στο μάθημα «Θεωρίες της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης» με διδάσκοντα καθηγητή τον Δημήτρη Ν. Χρυσοχόου).

* Υπηρεσία Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Μάρτιος 2008, Αρμοδιότητα του Δικαστηρίου προς έκδοση προδικαστικών αποφάσεων στον τομέα της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις.

* ΔΕΚ, Ενημερωτικό σημείωμα για τις αιτήσεις των Εθνικών Δικαστηρίων προς έκδοση προδικαστικής απόφασεως (2005/C 143/01).

* ΔΕΚ, συμπληρωματικό ενημερωτικό σημείωμα για τις αιτήσεις των Εθνικών Δικαστηρίων προς έκδοση προδικαστικής απόφασεως.

* Commission of the European Communities, Brussels 28.6.2006, COM(2006) 346 final, «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and social Committee, the Committee of the regions and the Court of justice of the European Communities». Adaptation of the provisions of Title IV of the Treaty establishing the European Community relating to the jurisdiction of the Court of Justice with a view to ensuring more effective judicial protection.

* http://europa.eu/index_el.htm

Δευτερογενείς πηγές

* Π.Δ. Δαγτόγλου, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Ι, β' έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα 1985.

- * Χρήστος Θ. Παπαδημητρίου Δ.Ν., δικηγόρος, Η καθιέρωση της συνεργασίας εθνικού και κοινοτικού δικαστή από το άρθρο 234 ΣυνθΕΚ, Περιοδικό Δίκη, Φεβρουάριος 2007, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία.
- * Ν. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Θεσμοί και Έννομες τάξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τρίτη έκδοση αναθεωρημένη, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997.
- * Βασίλειος Α. Χριστιανός, Η δυναμική των σχέσεων δικαστή και νομοθέτη στην ευρωπαϊκή κοινότητα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- * Δ.Ν. Χρυσοχόου, Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία, Νέες Μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας, εκδόσεις Παπαζήση.
- * Nugent, N. 2004. Διακυβέρνηση και Πολιτική στην ΕΕ (μετάφραση) Αθήνα: Σαββάλας.
- * Quermonne, J.-L. 2005. Το πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αθήνα: Παπαζήσης. _
- * George Tridimas and Takis Tridimas, National courts and the European Court of Justice: A public choice analysis of the preliminary reference procedure.
- * ©Gwyn Tovey, 1994-2007, Lecture notes 2006-2007, Code: EC04.01v302.07, Law of the European Union / European Community Law, Topic 4: The Jurisdiction of the ECJ. Lecture 1 (of 3): Preliminary Rulings under Article 234EC.